

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

3433

281

G-16

1854

9.11.
2.11.19

V 24 L

17-5-74

Amherst

Amherst

1001

Ex 12

8.2

1. 2. 3.

280

281
6-16

us.

951-24

2012

Խ Թ Է Ն

Ընդգրկմ

ԼՈՒՍԱԽՈՐՀԱԿԱՆ ԱԶԳԻՄ ՀԱՅՈՑ

ՔՐԻՍՏՈՍԱՀԻՄՆ ԵՒ ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ

Ս. ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ԱՆԻՐԱԽՈՒԹԵԱՄԲ

ԷՔԷՑՈՂԷՑ

(1005)
20314

19766-59

Ի ՏԳՐԱՆԻ ԵՂԵՐՑ ՅԵՏԵՐԱՆ

ՌՅԳ-1854

Երբ որ հակառակութիւն մտաւ Առաքելոց մէջը
թէ՛ ո՛վ իրենց մէջը մեծ պիտի համարուի, տե՛ս
ինչ կ'ըսէ սուրբ Աւետարանը .

Յորժամ նստաւ, կոչեաց զերկոտասանս, և ասէ ցնոսա . Եթէ որ
կամի առաջին լինել, եղիցի ամենեցուն կրտսեր և ամենեցուն
պաշտօնեայ (Մաթ. Թ. 34) :

Թագաւորք ազգաց տիրեն նոցա, և որք իշխենն նոցա . բարերարք
կոչին . այլ դուք ո՛չ այնպէս, այլ որ մեծն է 'ի ձեզ, եղիցի իբրեւ
կրտսերն, և առաջնորդ՝ իբրեւ սպասաւորն (Ղաթ. Իբ. 24, և
Մաթ. Ի. 25) :

Բայց դուք մի զոք կոչէք վարդապետ, զի մի է ձեր ուսուցիչն . և մի
կոչիցէք ուսուցիչք, զի ուսուցիչն ձեր Քրիստոս է (Մաթ. Իգ. 8,
10) :

Ամէն ասեմ ձեզ, զոր կապիցէք յերկրի՝ եղիցի կապեալ յերկինս . և
զոր արձակիցէք յերկրի՝ եղիցի արձակեալ յերկինս : Դարձեալ
ասեմ ձեզ, թէ երկու 'ի ձէնջ մարանիցեն յերկրի վասն ամենայն
իրաց, զինչ և խնդրեցեն, եղիցի նոցա 'ի հօրէ իմմէ, որ յերկինս
է, զի ուր իցեն երկու և երեք ժողովեալ յանուն իմ, անդ եմ
և ես 'ի մէջ նոցա (Մաթ. Ժը. 18) :

Խոնարհեալ անսխարդ Կայսրն Ծր(Կս.
 Կոմեդանոս) եկն ահիւ. յնմա առաջի Ծր
 Լուսաորդիս, և ինմանի իջեալ հաճաւր
 Եւսց զբարձա Կայսրն:
 Աղաթ. ի ծննդն Դաւիթ.

Ահա՛ աղաչեմք զքեզ (ուր Կայսրն ընդ Սեդ
 ըտորոք) սինսդ սուսանտեղի անձ աշխարհ
 հի: Ման մեզ զհաւատոյ մերոյ զգա
 ւանալիւն, և աղօթեմք քն անձ աշխարհ.
 Ինչն իմոյք Դաւիթ.

ԽԹԱՆ

ԸՆԴԴԵՄ

ՃՇՄԵՐՏՈՒԹԵԱՆ

ԱՔԵՑՈՂԱՑ

Այսու համար օտու թեամբ աղգ առնմբ Հայկաղ-
նեանս նախահաւատ քրիստոսադաւան լուսաւորչածին
աղգին մերոյ զգուշանալ բերանօք օրհնող և սրտիւք ա-
նիծանող մերձաւոր բարեկամներէն :

Որովհետեւ իբնուստ անտի անպակաս են
մեր երկայնամիտ և անոխակալ Ազգին վրայ ար-
ձակեալ քարինք՝ մեր համազգի, հայրենակից և
հաւատակից բարեկամներէն, որոնք որ անջատեալ
են իրենց հարազատ Սօրմէն՝ այսինքն Հայաստա-
նեայց Առաքելական Ս. Եկեղեցւոյ կենսաբաշխ
գրկէն, որուն անմոռանալի հոգիազատ երախտիք
ները, իրենք անձնահաճ կամօք մոռանալովն և
ազատութեան մէջ հանգիստ կեանք վարելուն
համար, անոնցմէ ոմանք օտար տէրութեան դրօ-
շակի տակ փախած զօղած՝ անկէ իրենց հին և նոր
ազգատեցութեան յիշատակութիւնները գործով
նորոգելով, խռովութեւ և վիրաւորութեւ նետեր
և քարեր կ'արձակեն մեր անարատ հարսին քրիս-
տոսահիմն սուրբ եկեղեցւոյն, քրիստոսընդդէմ
եղբայրատեցութիւներ և ներհակութիւններ ցու-
ցունելով թէ բանիւ և թէ գայթաղեցուցիչ գիր-
քերով, որոնց մէջը միշտ իրենք զիրենք լուսա-
ւորութեան վերջի ծայրը հասած կը ցուցունեն,

բայց իրենց լուսաւորութեան պտուղ՝ ինքնա-
հաւանութիւններէն, ներհակութիւններէն, և
ազգիս մէջը հաւատոյ վրայօք խռովութիւններ և
դայթակղութիւններ սերմանելէն ուրիշ՝ Աստու-
ծոյ և մարդոյ հաճելի բարի պտուղ մը չենք տես-
նար 'ի բնուստ անտի :

Ահ, Հայոց առաքելաշաւիշ վարդապետք • ուր
էք • դեռ Վեստեմանի ձորին մէջն էք • հերիք չե՞-
որ ննջէք • զարթիք, սթափեցարձէք, տեսէք ձեզմէ
հեռացած եղբարցմէ՝ առջևնիդ նոր բացած համ-
բուրման և ՂՅրիստոս յափշտակելոյ տեսարան-
ները • 'ի վերայ հասէք և քաջ նկատողութեամբ
զննեցէք իրենց պատկերները • քանզի հիներէն
զատ՝ ահա հիմա ալ Վեննայի վանքի միաբան Հ.
Աղեքսանդր Պալճեան, որուն անունը ճակատին
վրայ դեռ իր քաղցրիկ և բարերար հայրենեաց
մեղրը կը կենայ :

Աս հռովմէագաւան վարդապետը՝ հիմա իրեն
և իր նմանեաց հին և նոր ազգատեաց վիճաբա-
նութեանց կրից յարմար՝ գիրք մը թարգմաներ է
յանգղիականէ • որոյ հեղինակը անգղիացի Թովմաս
Վուլիէլմոս Ալայս անուն մէկը • բայց ոչ այնքան
հեղինակին կրից պտուղը ցուցունելով՝ որքան որ
իրեն նախանձու և վիճաբանասէր կրից պտուղնե-
րը գրքին մէջը յաւելցնելով : Աւ նոյն գրքին ճա-
կատն ալ չորս անուն կնքած է, այսինքն՝ Ա. Բո-
1). Պեարոսի առաքելապետի • հին եկեղեցւոյ, աղէիւր երա-
ւաբանութեան և կենդրոն միութեան • Ա'երեւայ թէ աղ-
բիւր իրաւաբանութեան ըսածը կը հասկըցընէ ի-
րենց անսխալութիւնը, որով միշտ կը պարծենան •
Քանզի նոյն գրքին յաւելուածին մէջը ուրիշի մը

բերնով կը հաստատէ թէ՛ սուրբ գահին վճիռ-
ները անխաղ են, անանակիտ ազնիւքներէն յատակ
ջուրեր կը ծորեն, և այլն:

Բայց տեսնե՛ք հիմա թէ այս չորս անունով գրք-
քին կամուց կատարումն, կամ ներգործութիւնը
(իճրան) որ ժամանակի և դարի մէջ եղածով կը
պարծենայ բոլոր բրիտանիկ վրայ. եթէ անցեալ
ժամանակներով մինչև հիմա պիտի հասկըցնէ,
յայտնապէս սուտ է. քանզի նախապէս եթէ
Պետրոս առաքելոյն տխուր Հռովմայ մէջն է,
տոխորութիւն քած էին իրենց մէջը կը խաբէին,
հիմա անոր տաութիւնը ալ յայտնի եղաւ աշ-
խարհի, և ալ չծածկուիր ըստ առածին. «Տեգն
'ի քրձանն ոչ զեռեզի, և ոչ փակի կարկատանաւ-
լոյն ծակառի» . ալ Վաւրիւնմասիւ Հաստատուիր
և չիրտ աքանուիր. քանզի թէ՛ իրեն իսկ V. Պե-
րոսին և իր համապատիւ և համիջասե եղբայր
առաքելոց գործքերէն, և թէ իրենց փառն հա-
ւատոյ շրջաբերական նամակներէն ամենեւին յայտնի
և բացորոշակի յիշատակութիւն մը չկայ ասոր
վրայօք: Վրա V. Վրբերէն դուրս՝ նորամուտ և
նորահնար գրքերուն վկայութեամբը, որոնք որ
դեռ վկայութեան կարօտ են, և անհիմն փաս-
տերով մեծ իշխանութի մը ընդունիլը կամ հա-
ւատք ընծայելը՝ մեծ տկարութիւն և անիրաւա-
բանութիւն է: Թող կարդան մեր Վարեկին մեկ-
նութեան Հ գլուխը. ուր կ'ըսէ. «Օտնիւր, զի
Պետրոս կ'ըսուի վէ՛մ իր վիմակա՛ն դաւանութեք
համար, որ ըսաւ առ Տէրն. «Վաւ ես որդի Վա-
տուծոյ կենդանւոյ», . . . առ դաւանութեան վրայ
չինեցաւ կաթուղիկէ եկեղեցին ընդհանուր հա-
ւատացելոց ժողովով: Աւ մի ասիցեն ոմանք թէ
այն եկեղեցին է Հռոմ կամ 'ի Հռոմ շինեցեալն.
զի նախ քան զշինումն եկեղեցւոյ սրբոյն Պետրոսի
'ի Հռոմ՝ առաքեալք եղին 'ի հանգանակն հաւա-

տոյ թէ՛ հաւատամք ՚ի կաթաւղիէ եկեղեցի : Աւ
 դեռեալ Պետրոս կենդանի էր յայնժամ . և դեռ
 (ըստ իրենց կարծեաց) Պետրոս Հռոմ գացած
 չէր , և յանուն որբոյն Պետրոսի եկեղեցին շե-
 նուած չէր . . և Պետրոս նախ յԱնտիոք կառայց
 դեկեղեցին . և կոչեաց զաշակերտեալն քրիստո-
 նեայս : Աւրեմն առաքելական և կաթաւղիէ ա-
 նունս գոյր ՚ի ժամանակէ անտի առաքելոցն : Աւ
 Պետրոս քնդ միւսոցն առայ և դաւանեաց և հա-
 ւատաց ՚ի մի միայն կաթաւղիէ և առաքելական
 սուրբ եկեղեցի . որ էր յայնժամ համախմբու-
 թիւնն առաքելոց զհանգանակն հաւատոյ շարա-
 դրոցաց , յորոց մինն էր և ինքն Պետրոս , որ ոչ
 կարէր լինել միանգամայն գլուխ և մասն : Այն
 երեքին մէջը , նաեւ Սկոթոս Հռովմայու քահանա-
 յապետներու վրայօք խօսելով , Ա. Պետրոսի հա-
 մար ալ կրտէ . “ Առաջին եպիսկոպոս Անտիոքայ ,
 ուր նստաւ , առէ , եօթն տմ , և նախ անդ կառայց
 դեկեղեցի : Աւրեմն Հռովմն է առաջին ամենայն
 եկեղեցեաց , թէպէտ ՚ի ժողովն Կոստանդնուպոլ-
 ոսյ ետուն զպատիւ նախկնութեան , (զոր նախ
 չունէր) բայց եթէ մնայր ՚ի դաւանութեանն Աե-
 կիոյ , եթէ կամօք չորից պատրիարքացն երանէին
 աթոռակալքն յաթոռն Պետրոսի , եթէ իր դաւա-
 նուիր գրեալ յղէր առ չորս պատրիարքական Մթոռս ,
 ըստ վկայուէ Զովհաննու Բամակեցւոյն իր վիճա-
 բանութեան երրորդ դրքին մէջը , որ է ընդ գէմ
 Հռովմայեցւոց : Իսկ Տաճուկ պատմագիրն ալ
 կ'ըսէ , Պետրոս սուրբ Արուսաղէմ քաղաքին մէջը
 չորս տարի նստաւ քահանայապետական աթոռը .
 ուրեմն աթոռն Արուսաղէմի ըստ ժամանակին ա-
 ռաջին եղև քան զԱնտիոքայն և քան զՀռովմայն :
 Աւկրորդ՝ կը հեռեի ստուգիւ ապս և հիմն էի-
 ղեցոյ , որ յանուն նորա՝ սուտ . եթէ չէ գլուխն՝
 մարմինն մեռեալ է : Այն , կ'իրաւաբանեմք յաւ

նուէն Վ. Պետրոսի շինեալ ըլլայ եկեղեցին, ինչպէս
ամէն եկեղեցիք մէկ մէկ սուրբի անուամբ շինեալ
են: Իսկ անոնցմէ Հեռեւոր թէ նոյն սուրբը
հոն նահատակուեր է, կամ գերեզմանը հոն է
և կամ հոն տեղը իր սրբութեան պաշտօնը վարեր
է. քանզի Վան քաղաքին մէջն ալ Պօղոս Պետրոս
անուամբ գմբէթաւոր հոյակապ հին եկեղեցի մը
կայ, նմանապէս և ուրիշ շատ քաղաքներու մէջ:

Երբորդ՝ աղէիւր իրաւաբանութեան ըսածն ալ, որ ինչ
պէս ըսինք, իգուցէ անսխալութիւնը պիտի հաս-
կըցունէ, բոլորովին բռնած Ճամբանին Ատուծոյ
դէմ է, և յայտնի անիրաւաբան: Քանզի որով
հեռեւ մարդ են, անհնար է որ անիրաւաբան
կամ սխալական չըլլան. եթէ հրեշտակք անիրա-
ւեցան կամ սխալեցան և անկան Ատուծոյ երե-
սէն, եթէ աշխարհասէր մեղսոյակ բնութիւնը՝
մէկ աւուր մէջ եօթանասնեկի եօթն անգամ սը-
խալել տալով, ըստ բնականին տկարութեան կամ
սխալութեան թերադրեց մարդոյս մեղանչել ընդ-
դէմ Ատուծոյ, և աստուածային օրինաց ինչ և
իցէ մեղօք, ապա Հաովմոյ պապերը միթէ մարդ
չեն, Պետրոս առաքեալն ալ կը գերադանցանան,
որն որ ամէն առաքեալներէն շատ իր իրաւաբա-
նութիւնը կորսնցընելով սխալեցաւ, մինչև որ
յանդիմանուեցաւ Յիսուսէն. «Երդ յետս իմ,
սմաանայ, զի ոչ կամիս դու զԱտուծոյն, այլ
զմարդկան» . անիրաւաբան գանուեցաւ նաև իր
տուած խօսքին վրայ շնորհուն համար, որ պար-
ծենալով ըսաւ Յիսուսին. «Թէ և մեռանել ալ
հասնի ինձի, քեզի չի պիտի ուրանամ, քեզի չի
պիտի թողում» . և ապա երեք անգամ ուրացաւ
զՅիսուսը, և այն՝ տկար աղջիկէ մը, որ ամէնէն
մեղադրելին է: Այլ ապաքէն և իր անիրաւաբար
ընթացից և մարդկօրէն սխալմանցը համար յան-
դիմանուեցաւ նաև Պօղոս առաքեալն: Քանզի,

կ'ըսէ, հեթանոսաց քարոզու թեան գնացած ժա-
մանակը, անոնց հետք անխափ կ'ուտէր կը խմէր,
և երբ որ ոմանք Յակոբ առաքելային քովէն Պետ-
րոսին քովը գացին, անոնցմէ վախցան. սկսու-
կեղծաւորութեամբ հրովորիլ հեթանոսաց կե-
րակուրներէն. ինչու որ անոնք Հրեայ էին, և
իր հետք ուրիշ Հրեաներ ալ, մինչև անգամ և
Քառնաբարք անոնց հետ կեղծաւորեցան: Այլ
երբ որ տեսայ, կ'ըսէ Պօղոս առաքելալ, թէ ուղիղ
չեն երթար Աւետարանին ճշմարտութեանը, ա-
մենուն առջև յանդիմանելով զՊետրոսը, ըսի.
Դու որ Հրեայ ես, հեթանոսաբար կը վարուիս,
հապա ի՞նչպէս հեթանոսներուն կ'ըստիպես որ հը-
րեաբար վարուին. չէ որ մենք բուն Հրեայ եմք,
ու հեթանոսաց մեղաւորներէն չեմք (Մառ. ք. 11):
Յիսուս ինքը պատուիրեց աշակերտաց որ համբե-
րեն անիրաւութեան և տանջանաց. «Թէ որ մէկ
երեսիդ զարնեն, համբերելով դարձուր և միւ-
սը»: Բայց երբ որ Պիղատոսին առջևը իրեն զար-
կին, լուռ չմնաց և միւս երեսը չդարձուց, այլ
իրաւունք փնտռեց, ըսելով. «Թէ որ չարութիւն
գործեցի՝ փրայեա՛ն փառն չարին. ապա թէ ոչ՝ ինչո՞ւ
կը զարնես»: Ասով Յիսուս անիրաւաբան գրա-
նուեցաւ ըսել չէ, քաւ վեցի. այլ ցուցուց մարդ-
կային բնութեան տկարութիւնը:

Այդա մարդն ո՞վ է որ իրաւաբանութեամբ ան-
սխալ մնայ միշտ, և մանաւանդ երբ որ դատաւո-
րութեան պաշտօն ունենայ: Այ՛ն, Հռովմայու-
պապերը թեթեւ բաներով չեն անիրաւաբանիր
ու սխալիր, այլ ծանր անդ թու թիւններով. ու-
րոնց մէկը հոս յիշել արժան է: Քանզի մօտ ու-
րերս ստուգիւ լսուեցաւ՝ որ պանդուխտ օտա-
րադղի քրիստոնեայ մը իրենց Հռովմ քաղաքին
մէջը բնական մահուամբ մեռնելով, ներկայ ժա-
մանակիս պատը արժան չտեսեր է, որ ըստ օրինի

քրիստոնէից քաղաքին մէջը թաղուի՝ իմ քաղաքս
սուրբ է, ըսելով. այլ նոյն քրիստոնէին մարմինը
որպէս զի գազանի կամ անասնոյ քաղաքէն գուրս
նետեի տուեր է, ինչպէս օրագիրներով ալ հրա-
տարակեցաւ աշխարհի: Քրիստոս Տէրն մեր խո-
նարհեցաւ աշակերտաց ոտքը, և լուաց. բայց
Հռովմայ պապերը կ'ուզեն որ բոլոր քրիստոնէոյ
ազգք իրենց խաչակիր պատուանդանին երկրպա-
գուծիւն ընեն, ինչպէս որ իրենց ազգին պագ-
ցունել կուտան և կը խրոխտան գերազանցանալ
միանգամայն ամենայն առաքելայաջորդ հովուա-
պետաց վրայ. որն որ ոչ Քրիստոս ըրաւ, ոչ
համապատիւ առաքեալք իրարու, և ոչ անոնց
յաջորդ սրբազան Հապք:

Վերջապէս այնքան անսխալ են իրենց վարուց
և պաշտօնին մէջը, մինչև բոլոր քրիստոնէոյ ազ-
գաց մէջ ծաղրելի առած մը եղած է ստախոսաց
և սխալողներուն ըսել. « պապ ըլլալը՝ մարդ էս եղեր »:
Ուրեմն ըստ իմաստնայն առածին « Մի գովեսցէ
դքեղ բերան քո. քանզի վկայութիւն զանձնէ չէ
ընդ ունելի »:

Իսկ մենք ունեւարանսկան ճշմարտութիւն ուրիշ
աղբիւր իրաւաբանութեան կամ անսխալութեան
չենք ճանաչեր և չենք ընդունիր, զորոնք քարո-
զող հովիւներուն հնազանդ ենք, և իբրեւ առա-
քեալ կ'ընդունինք. բայց երբոր անոնք ալ ելն
կամաւ և եթէ ակամայ ճշմարիտ իրաւաբանութիւն
խտորին ըստ մարդկային սխալականութեան, ա-
նոնց խտորեալ ճանապարհէն օրէնքը չի ծռուիր
և եկեղեցին չի յուսահատիր. այլ միայն ճշմարիտ
և իրաւաբան քարոզութեանց ունկնդիր կ'ըլլանք
և գործքերնուն չենք հետեիր. որովհետեւ Յի-
սուս Քրիստոս սրտագէտն Նորոգած անանկ հո-
վիւններուն համար ըրաւ. « Օր ինչ ասացեն
արասցիք, բայց զկնի նոցա մի երթիջիք, զի ասեն

և ոչ առնեն : Բայց է որ բանիւ կ'իրաւարտանեն և գործով ալ կ'անիրաւարտանեն ու կը սխալին :

Չորրորդ՝ Կենդրոն Տոմարի կ'ըսէ, բայց մենք միւս թեան կենդրոնութիւն մը չտեսեր ենք երբեք իրենց գործոց և քարոզութեանց վրայ : քան զի մենք ճշմարիտ կենդրոն միութեան՝ միայն Յիսուսի Քրիստոսի սահմանած կենդրոնը գիտենք, որ ցուցուց մեզի ասելով. « Ամենայն օրէնք և ստատուիրանք 'ի մի բան կատարին՝ 'ի Արեւոյն զին կերն քո իբրև զանձն քո » կամ թէ « Այսու ծանկցեն զձեզ եթէ իմ աշակերտք էք, եթէ սիրիցէք զմիմեանս » այսինքն՝ եթէ իմ սիրոյս կենդրոնին վրայ կենաք՝ բայց ասոնց կենդրոն միութեան ըսածը՝ մինչև հիմայ կենդրոն խռովութե, կենդրոն Քրիստոսական եկեղեցւոյ բաժանման, կենդրոն եղբայրատեցութեան ըլլալը 'ի բնուստ անտի յայտնի է : Աւրեմն ասանկ անգործ անուանելը մինչև հիմայ սուտ է ըսելնուս՝ ճշմարիտ իրաւարտան ենք :

Այս եթէ ասպագայ ժամանակներով կը պարծենան աս մեծամեծ անուանց ներգործութիւն կամ կատարումն ըլլալը, ան ալ միայն Աստուծոյ գիտնալու բանն է : քանզի ասպագային չարն ու բարին գիտնալը մարդոյս գործ չէ, ամենայն իրաց սկիզբն և մէջը գովելի չէ, այլ վախճանը : Քանզի յառաջ քան զճնուանդն՝ անուանակոչութիւնը սխալ կ'ըլլայ, անուանն առանց գործոյ՝ մեռեալ կ'ըլլայ, անուանն որ չհամաձայնի գործոյն՝ յուր կ'ըլլայ : Ան որ լուսաւորող չէ՝ ինչպէս ըսուի լոյս : Աւրեմն արժան է իրաւարտանելով կոչել Պալճեանին գրքին անունը ստ իւր նիւթոյն՝ նոր փեսարան կին կրի : Քանզի հին ոխակալութեան, նախանձաւորութեան և եկեղեցական վիճաբանութեց կրից բուռն բռնութենէ բռնադատեալ՝ նոր և անհիմն ստեղծագործութիւնք

պատկերներ ալ տալել տուեր է նոյն գրքին մէջը .
 քանզի երբ որ մեր տիեզերածանօթ և Քրիստոսըն
 տիրաւարելոց փոխանորդ Ս. Վրիգոր լուսաւորիչն
 Տրդատ Թագաւորին հետ Հռովմ խնդակցութե
 գնացին՝ Ս. Սեղբեւորոս հայրապետին և Կոստան
 դիանոս Թագաւորին Քրիստոսական սուրբ հաւատ
 քը ընդունելնուն համար : Հոն մէկզմէկ նոր տե
 սած ժամանակը՝ մեր լուսաւորիչը կը խոնարհեցը
 նէ Ս. Սեղբեւորոսի աջը համբուրել կու տայ : Թէ
 տէտ ասիկա բան մը չէ , թող մեր աշխարհաճա
 նօթ Ս. լուսաւորիչը Քրիստոսի խոնարհութեան
 պատկերը ունենայ . բայց մէջը հայոզ ազգասի
 րին մասց աչաց առջևը՝ յօրինողին հին նախանձու
 և ատելութեան կրից պատկերները սրբոց պատ
 կերներէն առաջ կ'երևնայ . որուն անհիմն ըլլալը
 ամենուն յայտնիէ : Եւ այն որ հիմնաւորեալ ըս
 տոյգ է մեր Մգաթանգեղոսի մէջը , որ է բուն ժա
 մանակակից սուրբ լուսաւորչին և Տրդատ Թա
 գաւորին և ատենագոյի նոցին , նախանձաւորու
 թեան սիրտը չտարեր է որ զիսկն նկարագրէ , գո
 նէ հոս իրաւաբանութիւն մը ընելով՝ յայտնի ա
 նիրաւաբան չգատէր ճշմարտասիրաց առջևը : քան
 զի Մգաթանգեղոս կ'ըսէ . Երբ որ մեր Ս. Վրիգոր
 լուսաւորիչ պատարագ կը մատուցանէր Հռով
 մայ եկեղեցիին մէջը , յերկնից անձառելի լոյս մը
 իջաւ Ս. Սեղանին վրայ , աղեղնաձև եօթը կրկին
 կամար կապեց վրան , և արփիահրաշ փայլմամբ
 լուսաւորեցան իր գէմքն որպէս զգէմս Քրիստո
 սի 'ի Թափօր , ուր Ս. Կոստանդիանոս ահիւ մե
 ծաւ եկաւ , կ'ըսէ , Ս. լուսաւորչին առ
 ջևը ծունկի վրայ խնկած համբուրեց զբարձս , և
 ապա համարձակեալ համբուրեաց զաջն և զխաջն ,
 և ապա զգէմս նորին իբրև 'ի Քրիստոս մերձե
 նալով , և այլն :

Աստուծոյ իրաւաբանութիւնը ծանր գալով

իրենց հիմնական սրտին, զանց ընելով սնոր ներս
 հակը անիրաւարեաներ է, և երկու հաւաքի սրտ
 բոց քրիստոսաբարբոք սիրով վառուած սիրտե-
 րուն՝ իր սիրտը նմանցընելուն տեղը, անոնց սիր-
 տը իր կողմնասէր սրտին կը նմանցընէ : Ահա քեզի
 նոր փառան հին կէց, ահա քեզի խռովութեան և
 աղգատեցութեան նիւթ . թող բռեն իր համա-
 խոհները թէ՛ կեցցէ՛ «Ֆէրէ», այսինչ վարդապետը
 տաանկ գիրք մը հաներ է Հայոց դէմ . այսինքն՝
 լեռը ահագին երկամբ ծներ է . . . այն, գիրք
 բայց ոչ աստուածահաճոյ, այլ մարդահաճոյ :
 Ասկայն թող չգիտնան թէ՛ Հայոց աղգը տաանկ բա-
 ներով կը խաբուի, կամ ճշմարտութի կ'որոտցուի,
 այլ մանաւանդ՝ առաւել կը հաստատուի իրեն
 բուն ճշմարտահիմն եկեղեցւոյն վայ . և քանի որ
 տաանկ արաքուստ թշնամեաց արշաւանքը կը տեւ-
 նայ ու կը լսէ, առաւել կ'ըզգուշանայ ու կ'ըզգաս-
 տանայ իւր հոգեւոր քաղաքները սւ ամբոցները ա-
 մուր և հաստատ պահելու, մանաւանդ ընտանի
 թշնամեաց դէմ : Վանդի քաջ՝ի մտի ունին Հե-
 րոկղիտաս իմաստունին օրինապահութեան վայօք
 տուած խրատը, որ կ'ըսէ . «Պարտ է ժողովրդեան
 նովին եռանդեամբ մարտնչիլ ի պահպանութի օրի-
 նաց, որով մարտնչին ի պատասպարուի պարսպաց :
 Առաւորեալ ենք, կ'ըսեն, ճշմարտութեան լաւ-
 սով, ու անիրաւութեամբ կը մխեն զիրենք ի կող-
 և ի կռիւ . զքանս սուրբ Աւետարանին բանադա-
 տելով ու կրկնելով՝ յօդնութիւն և ի նպաստ կը
 կոչեն իրենց անձնապարծ խռովոյցոյ զիտաւորու-
 թեան, որոնցմով որպէս թէ քրիստոսական հաւա-
 տոյ մէմը նոր կը տորվեցնեն, և Պետրոսը աշակեր-
 տաց առաջինն ըլլալը նոր կը հրաշաքանեն . բայց
 մենք՝ ի հովաւապետէն Վրիտասէ կարգեալ հովիւ-
 ներուն մէկնալ Պետրոս ըլլալը քաջ գիտենք, այլ
 Հռովմ երթալը, Հռովմայ մէջ ակթոռ հաստա-

տեղը, սուրբ գիրքերը չվկայելուն համար, հասա
տալնուս վրայ հաստատ ենք: Այն որ սուրբ գիր-
քերը չեն վկայեր՝ սուտ է ըսելնիս կիրաւարանենք,
և ամենեին կոյր խղճահարութիւն մ' ալ չենք ը-
ներ ասանկ բաներս վրայ: Արդհետեւ հաւատոյ
մասն չէ, հաւատոցելոց առաջին դաւանողն պէտք
չէ, այլ առաջին դաւանանքը պէտք է, առաջին
դաւանող իրեն համար դաւանեց, իր հարա-
դատութիւնը յայտնելով, և իր դաւանութեան
երանութիւնը, ինքը իրեն համար առաւ, ուրիշ
ներսուն չկտար, և մանաւանդ թէ՛ սուրբ Պետրոս
զինքը աշխարհի պաշտել տալու համար չդաւա-
նեց, այլ զդաւանելին զորդին Աստուծոյ դաւա-
նեց, որն որ յոյժ կանխագոյն 'ի բազմոց ամենա-
մբ Հոգւոյն Աստուծոյ աղդեցութիւն դաւանուած
էր, և Ա. Պետրոսն ալ լսած էր զոր 'ի սկզբանէ ան-
տի յամենայն տիեզերս կը դաւանուի ու կը պաշ-
տուի որդի Հոր Աստուծոյ կենդանւոյ ըլլալը:

Յոյժ կանխագոյն դաւանուած էր, ըսի, այն, և
սուրբ Պետրոս ամենէն վերջը դաւանեց: Վանդի
Քրիստոսի՝ որդի Աստուծոյ ըլլալուն և յերկնից
իջնալուն և աշխարհի փրկիչ ըլլալուն դաւանու-
թիւնը՝ նախ մ'արգարէք դաւանեցին. «Ահա կոյս
յղատցի և ծնցի, և կոչեցեն զանուն նորա Ամ-
մանուէլ, որ թարգմանի ընդ մեզ Աստուած, . . .
Չայն բարբառոյ յանապատի, պատրաստ արարէք
զճանապարհս Տեառն և ուղիղ արարէք զշաւիղս
նորա, և այլն »:

Արկրորդ՝ հրեշտակապետն դաւանեաց յանդի-
ման կուսին որդւոյն Աստուծոյ յերկնից իջնալը:

«Մի երկնչիւր, Սարիամ, զի գտեր զշնորհս Աս-
տուծոյ, և ահա յղատցիր և ծնցիս որդի, և կո-
չեցեն զանուն նորա Յիսուս, և նա եղիցի մեծ
և որդի Մարձրեւոյն կոչեցցի, . . . Վանդի որ ծնա-
նելոցն է 'ի քէն՝ սուրբ է, և որդի Աստուծոյ

կոչեացի » : Այնպէս ևս դաւանեաց հրեշտակա-
 պետն և Յովսէփայ աստուածահօրն : Երբորդ
 նա ինքն դաւանելոյն մայրն Վարիամ հաւատա-
 շով դաւանեաց . « Եղիցի ինձ ըստ բանի քում » :
 Զորբորդ՝ դաւանեաց Յովհաննէս Վերաջի Եղի-
 սաբէթ մայրը . Երբոր Վարիամ յղացեալ էր 'ի
 Հոգւոյն սրբոյ , գնաց առ Եղիսաբէթ , որ և
 տեսնալուն պէս՝ իմացաւ Հոգւովսրբով . ուստի
 բարձր ձայնով մը ըսաւ Վարիամայ . « Օրհնեալ
 ես դու 'ի կանայս և օրհնեալ է պտուղ որովայ-
 նի քո , և ուստի է ինձ այս , զի եկեացէ մայր
 Տեառն իմոյ առ իս » :

Հինգերորդ՝ դաւանեցին ծննդեան գիշեր Աս-
 տուածառաք հրեշտակները , որք և ասացին հա-
 միւններուն . « Մի՛ երկնչիք , զի ծնաւ ձեզ այսօր
 փրկիչ , որ է օծեալ Տեառն 'ի քաղաքի Ղաւթի » .
 և ապա երգեցին . « Փառք 'ի բարձունս Աստու-
 ծոյ և յերկիր խաղաղութիւն » , և այլն :

Վեցերորդ՝ դաւանեցին հովիւք Րէթղէհէմի ,
 որոնք երբոր հրեշտակաց աղգարարութիւն գնացին
 'ի Րէթղէհէմ . , և ծանեան վասն բանին , որ ա-
 սացաւ նոցա 'ի հրեշտակաց վասն Յիսուսի , սրառ-
 մեցին ամենեցուն , որոնք որ հովիւներէն ընդին՝
 դարմացան նորածին թագաւորին վրայ :

Եօթներորդ՝ դաւանեցին մոգք եկեալք յարե-
 եից , գուշակութեամբ աստուածացոյց աստեղցն :
 « Եւ իբրեւ մօին 'ի տունն , տեսին զմանուկն . . .
 և անկեալ երկիրպագանէին նմա , և բացեալ
 զգանձս իւրեանց մատուցին նմա ոսկի , կնդրուկ
 և զմուռս » :

Աւթերորդ՝ դաւանեաց Սիմէօն Օերոււնին , որ
 'ի Հոգւոյն սրբոյ հրաման առած էր չմեռնիլ ,
 մինչև տեսանել զօծեալ Տեառն , որ է Յիսուս
 օրդի Հօր Աստուծոյ . զորն որ ընկալաւ իւր գիրկը
 հաւատաց զինքը հեթանոսաց լոյս և Իսրայէլի

փառք ըլլալը , ապա խնդրեց իւր մահը լսելով .
 “Արդ արձակեա՛ն դժառայս քս , Տէր , զի տեսին
 աչք իմ՝ դիպիտ թիւն քս :

Իններորդ՝ դաւանեաց Յովհաննէս Վերտիչ . “Ա-
 հա՛ գառն Աստուծոյ , որ բառնայ զմեզս աշխարհի” :

Տասներորդ՝ Հայր ՚ի վերաւսո եցոյց աշխարհի
 զդաւանելի որդին իւր վկայելով . “Դու ես որդի
 իմ սիրելի , ընդ քեզ հաճեցայ ” :

Մետոսաներորդ՝ Հոգին սուրբ աղաւնակերպ
 իջեալ ՚ի վերայ նորա՝ յայտնեաց զդաւանելի որ-
 դին հայրառաք :

Երկստասաներորդ՝ դաւանեաց Նաթանայէլ , որ է
 Բարթուղիմէոս առաքեալը . “Բա՛բբի , դու ես
 որդի Աստուծոյ , դու ես թագաւորն Իսրայէլի” :

Երեքստասաներորդ՝ դաւանեաց ՚ի ճնէ կոյրն . .
 և այլքն :

Չորեքստասաներորդ՝ դաւանեաց և մեր Աբ-
 դար թագաւորն , դուցէ յառաջ քան զսուրբն
 Պետրոս , և այն միայն լսելով խոստովանեաց իր
 նամակին մէջը . “Դու կամ Աստուած ես , և կամ
 որդի Աստուծոյ յերկնից իջեալ ” , որուն երանու-
 թիւնը գերազանցեց քան զԹովմային և քան ըզ-
 Պետրոսին : Քանզի ըսաւ Յիսուս Թովմային .
 “Դու տեսեր և հաւատացեր , բայց երանի՛ այ-
 նոցիկ , որոց ոչ իցէ տեսեալ և հաւատացեն” :

Յետ ամենից դաւանեաց և Ս. Պետրոս առա-
 քեալն ասելով . “Դու ես որդի Աստուծոյ կենդա-
 նւոյ” , յետ Պետրոսի ապա և պահապան հարիւ-
 րապետն անգամ երգմամբ դաւանեց զինքը խաչին
 վրայ եղած ժամանակը “Արդարեւ որդի Աստուծոյ
 էր սա ” ըսելով :

Առնք ամէնը բանիւ դաւանեցին և գործովալ
 իրենց դաւանած հաւատքը կենդանացուցին որով
 երանութեան պտակը առին իրենց հաւատոյ փո-

խարէն , և աւանդ թողոյցին մեզի . որ մենք ալ
 դործով ճշմարտենք 'ի մեզ դաւանելոյն սուրբ
 կամքը . ապա թէ ոչ՝ անգործ դաւանութիւնք ինչ
 օգուտ ունի . չէ՞ որ անանկներուն համար է ըսա-
 ծը . « Օհ՛ կոչէք զիս Տէր Տէր , և զոր ասեմս ոչ
 առնէք » : ապա թէ ոչ՝ սատանայքն ալ դաւա-
 նեցին զՔրիստոսը հօր Աստուծոյ որդի ըլլալը ը-
 սելով . « Օհ՛ կայ մեր և քո Յիսուս որդի Աս-
 տուծոյ եկիր տարածամ տանջել զմեզ » որ լե-
 զուն և սիրտը կրնայ համարձակել ասելու թէ
 այս դաւանութիւնները սուտ են , կամ նոյն զօ-
 րութիւնը չունին . կամ թէ Պետրոսին դաւանու-
 թիւնը ասոնցմէ զօրաւոր կամ հաճելի գտնուե-
 ցաւ Յիսուսի Քրիստոսի , կամ թէ այնքան բը-
 ժըշկութիւնները որ ըրաւ . զինքը որդի Աստուծոյ
 դաւանելով ուրդի Աստուծոյ հաւատալով չէին :

Այս բոլոր աշխարհածանօթ և աշխարհահրաշ-
 դաւանութիւններէն չենք կրնար համարձակել ըսելու՝
 թէ Պետրոս առաքեալը անտեղեակ և անծանօթ էր
 բնութիւն Քանդի ինքն ասէ . Յեկեալ այնպիսի բար-
 բառոյ մեծ վայելչուէ փառաց անտի , եթէ՝ դա
 է որդի իմ սիրելի ընդ որ հաճեցայ , և զայս բար-
 բառ մեք իսկ լուար եկեալ յերկնից , սբ ընդ նմա
 իսկ էար 'ի որ լէրինն : (Պեպր . բ . ա . 17) : Աւրեմն
 միայն Պետրոս սկիզբն չեղաւ Յիսուսի Քրիստոսի՝
 Հօր Աստուծոյ որդի ըլլալուն դաւանօղը : Աչ ապա
 և նա ինքն Պետրոս կը խոստովանի մարգարէից գիա-
 նալը . « Այն ամենայն մարգարէք վկայեն . թողուի
 մեզոց առնուլ անուամբ նորա ամենայն հաւատա-
 ցելոց 'ի նա (Մարծ . Ժ 43) : Օարթուցից 'ի յիշատակ
 զհաստատուն միտս ձեր՝ յիշել զյառաջագոյն ասա-
 ցեալ սրատգամս 'ի սբց մարգարէից և յառաքելոց
 ձերոց (ք Պեպր . գ 12) :

Ապա որ յիմարը կրնայ վստահիլ ըսելու . եթէ
 Պետրոսի դաւանութիւնը չըլլար՝ Յիսուսի Քրիստոսի

որդի Այլ ընտրեց պիտի չդաւանուէր կամ ան առա-
 ժի դաւանողները սուտ պիտի ելլէին, կամ թէ Պետ-
 րոս առաքեալը ըլլար՝ Քրիստոս չի պիտի կրնար
 իւր աստուածութիւնը յայտնել աշխարհի։ Ա-
 րովհետեւ հռովմէականաց մեծասրտութեամբ, և
 միայն Պետրոսի և իրեն յարմարեալ փոխանորդ
 պապերովք կ'իրաւաբանեն երկնից արքայութեան
 արժանանալ։ Նաեւ մեր Հայոց շատ մը երեւելի
 սրբազան փարգապետներէն Պետրոս առաքեալին
 առաջնութեան վրայ վկայութիւններ տալով՝ ի-
 րենց կամքը պաշտել տալ կ'ուզեն։ Բայց սուրբ
 Պետրոսը առաքելոց մէջ առաջին համարուիլը, և
 Քրիստոսի առաջին հետեւող ըլլալը իրենք իւր տե-
 դէն ուտեալ են նէ՝ Հայոց քրիստոսադաւան ազգը
 իրենցմէ առաջ ուտեալ էր հոն առաքելապետու-
 թիւն չսահմանուելուն համար, առաքելապետա-
 սահման չըլլալուն իրաւաբան է Հայոց ազգը։ Կը
 դիւրացնեն Հռովմայ եկեղեցւոյն հնազանդիլ
 մեր փարգապետաց և հայրապետաց վկայութեամբը,
 բայց զարմանք այն է որ նոյն իրենց օրովք և նոյն իրենց
 յոջորդաց դեռ հիմա՝ Հայոց քրիստոսադաւան,
 ուղղութիւն, և անկարօտ եկեղեցին իր անխախ-
 տութիւնը և անխախտութիւնը բնաւին չկորսնցուց-
 ընդ իշխանութեամբ չնկաւ։ Կրնէրգործէ իր դո-
 րութիւնները Հոգւոյն սրբոյ շնորհօք, և ուրիշին
 շնորհացը կամ միջնորդութեանց ամենեւին կարօտ
 չեղաւ։ Կարօտ չէ և կարօտ ալ ըլլալու չէ։ Բայց
 իրենք թուղթի վրայ ամեն Պետրոսի շնամբ աղ-
 դին մէջը կը տարածեն։ Գէշ բան չէ։ Թող ան ալ
 պատճառ ըլլայ զսօզ միամիտ ժողովուրդը արթն-
 ցնելու Պետրոս առաքեալին Հռովմ չերթալուն
 ստութիւնը, թէ և իրենք Սուրբ գիրքերէ դուրս
 վկայութեամբ իր պնդեն թէ գացեր է ըստ հին
 սրբապետութեան աստուծոյն։ Վիտնէսիոս բռնաւորն
 կ'ընդէ աստուծոյն, թող աստուծոյնայ։

1005
 19766-59

19766-59

Այս թէ ոչ այսպէս երևելի առաքելի մը, այս-
 չափ արտօնութիւն ունեցող հովուապետի մը, ար-
 քայութեան բանալեաց տիրոջ մը, առաքելաց և ա-
 ռաքելայաջորդ երկցանց իշխողի մը տեղը, գահը
 պէտք էր որ սուրբ Արուսաղէմ՝ Աստուծոյ քա-
 ղաքէն առաւել հռչակաւոր վանք մը կամ քա-
 ղաք մը ըլլար, կամ նոյն ինքն Աստու Աստուածը
 իւր Աստուածայայտնութեան սուրբ Արուսաղէմ
 քաղաքին մէջը հաստատէր Պետրոսին նախագահու-
 թեան տեղը, որ առաւել խորհրդաւոր կ'ըլլար ։
 Ասոնց և ոչ մէկը կայ ։ այլ միայն ամենուն հաւա-
 սարապէս ըսաւ ։ Դիպեցէք յաշխարհ ամենայն, և
 այլն ։ Պետրոս ալ ան Դիպեցէքին մէջն է ։ Պետրոս,
 դու հռովմ դնա՛, ջրաւ ու չլաւորացուց ։ Աւրե-
 մըն մինչև հիմա սուրբ Վիրքերէն յայտնի չըլլալէն
 ետեւ՝ ալ անոր ընդհանուր իշխանութեանց վրայ
 ինչ ստուգութիւն կրնայ ըլլալ ։ Արտաքին շնորհ
 վկայութիւններովը այսպէս երևելի իշխանութի մը
 չի հաստատուիր, ինչպէ՛ս որ դեռ անհաստատ է ։
 Դսե՛նք թէ՛ Պետրոս առաքեալ իր իշխանութեան
 վրայ խոնարհութիւն ցուցուցած է, մեծափրօւ-
 թիւն ու մեծասիրտութի չըրեր է, իրենմով պար-
 ծողներուն, այսինքն՝ պապերուն պէս ։ Բայց մե-
 տասանքն պէտք չէի՛ն որ՝ երբեմն երբեմն հագե-
 ւորական կառավարութեան կամ հաւատոյ վրա-
 յօր բան հարցունէին կամ գրով կամ բանիւ,
 և կամ անձամբ ներկայանային Պետրոսին ։ ասկից
 կ'երևի թէ՛ բոլոր առաքեալք անկախ էին իրենց
 հոգևոր իշխանութեան մէջը, իրարու առաջնոր-
 դելու և իրարու շնորհացը կարօտ չէին ։ Երկուտա-
 սանքն ալ երկուտասան գլուխ էին իրենց վիճակեալ
 ժողովրդ ոց վրայ ։ մէջերնին իմ և քս չիկար, մե-
 ծութեան ու պատուոյ վէճ ծագած չէր ։ ինչու որ
 ան ժամանակի հոգևորականք տշխար, ային հեշ-
 տութեանց, երջանիկ և ազատ կեանք վարելու

համար, մէկ եկեղեցիէ ապստամբիլ, մէկալ եկեղեցիին հնազանդիլ, տկար թագաւորաց սահմաններէն անցնիլ, հզօր թագաւորաց սահմանները քաշուիլ չիկար. և անոնց հաճոյանալու համար՝ ոմանց հաւատքը դռնել, և ոմանցը պարսաւել չիկար. միայն Ստոյիկեանք և Նալիւկիւրեանք, փիլիսոփայք, և իրենց նման դեռ Նստուածութեան անձանօթ տարրապաշտները հաւատոյ դէմ կը զինէին, և առաքելոց կը ներհակէին:

Բայց առաքելաւք և առաքելայաջորդք ետեւէին անօրինաց մէջը Քրիստոնէական սուրբ հաւատքը քարոզելու, անհաւատները և հեթանոսները՝ ի հաւատս դարձընելու. անատեն՝ մինակ Վերոքսընէ Քրիստոսի փոխանորդ քարոզող չիկար, արքայութեան բանալիները մինակ տնոր քովնէ՝ պընդօղ և խաբօղ չիկար, և Վերոքսէն ալ կողոպտող պապեր չիկային. թէ որ անոնց հնազանդիք, փրկութիւն չէք գտնար Քրիստոսընդդէմ քարոզութիւններ չիկային. Վասնորոյ և մեր սրբազան նախնի հայրապետք, ի պատիւ սուրբ առաքելոցն Վերոքսի և ի փառս միահեծան յաղթօղ թագաւորութեան նոցին, երգեր յօրինեալ են, ինչպէս իրենց հոգեշունչ շնորհօք, ոչ միայն Վերոքսի մահանուանը վրայ, այլ և իւրաքանչիւր առաքելոց վարուց և գործոց յարմար հրաշալի երգեր յօրինեալ են. զորոնք սուրբ եկեղեցին իրենց տօնին երգելով՝ բարեխօս կը բռնէ միշտ. ինչպէս Արդւոց որոտման համար ալ կ'երգէ. « Արդիքն որոտման Յակոբ և Յօհան, որք հնչեցին ի վերաւստ Բանն մարմին եղեալ », որք արդարեւ կը գերադանցեն քան զամենայն սրբոց երգս նա քան զՎերոքսին և այլն: Բանդի ան ժամանակի Քրիստոսաքարոզ ճշմարիտ եղբայրսիրութիւնն այնպէս պտուղներ կը բուսցունէր սուրբ եկեղեցւոյն, մէկզմէկ Քրիստոսի նուիրելով և Քրիստոսա

Նման գործեր գործելով՝ անմահ կ'արձանացնէին՝
 և ոչ հիմակուան պէս զիրեարս կ'ատէին, և իւրարու վրայ աստուածանալով՝ դժոխաց դուռներ
 կը բանային :

Այս թէ ոչ՝ եթէ Յիսուս զՊետրոսը նախադաս
 դաս կարգած էր համաշնորհ եղբայր առաքելոց
 վրայ, պէտք էր որ նոյն նախադասութիւնն
 յաջորդաբար միայն առաքելոց վրայ իջնար մինչեւ
 ամենուն վախճանը, կամ Յիսուսի պատու իրանաւ
 և կամ Պետրոսի ընտրողութեամբ. եթէ այնպէս
 ըլլար՝ պէտք էր որ սուրբ Պետրոսի նահատակուե-
 լէն զկնի՝ Յիսուսի սիրելի աշակերտ սուրբ Յով-
 հաննէսը կամ առաքելոց մէկը յաջորդէին իրեն,
 որոնք որ դեռ կենդանի էին. Այլ արդարեւ արժանե-
 ալ աս էր. բայց Վինոս կամ Օինոս անունով մէ-
 կը նստաւ, կ'ըսեն, սուրբ Պետրոս առաքեալին տե-
 դը պապ, և այն՝ սուրբ Պօղոս առաքեալին աշա-
 կերաներէն, և ոչ սուրբ Պետրոսի. տէս ք. Արմի.
 դ. 22 : ապա ասանկ յայտնի հաւանական պարա-
 դաներէն կը հետեւի թէ՝ սուրբ Պետրոս Քրիստոս
 տէն առաքելապետ սահմանուած չէ :

Այն, մեր սրբազան վարդապետները, ան խաւ-
 դաղութեան ժամանակները, համարեալ թէ՝ ա-
 ւանդութեամբ կամ արտաքոյ համբաւներէ առ-
 նելով՝ միամտաբար վկայեր են սուրբ Պետրոսի
 Հռովմ երթալուն վրայ նէ, աս աւուր օրս սուտ
 և սխալ ըլլալուն՝ իրենց պակասութիւն մը չէ,
 և ըստ հաւատոյ մասին, սխալմունքը չեն : Ա-
 ըինակի աղագու ինչպէս ասկից քիչ մը ժամանակ
 առաջ կը պնդէին թէ՝ Արեգակն կը դառնայ աշ-
 խարհագունդին վրայ, Յետուին վկայութիւնն ալ
 բերելով, բայց արդի արուեստագէտք քաջ վե-
 րահասու ըլլալով՝ ստուգեցին թէ՝ արեգակն ա-
 մենեւին անշարժ է, երկրագունդը կը դառնայ ա-
 րեգակին դէմ, և զատուի հրատարակեցին աշ-

խարհի • Ասով ոչ արեգակին մեղանշում մը եղաւ
կամ փոքրիութիւն մը, և ոչ երկրագունդին, և
անանկ հաւատացողներուն ալ յանցանք մը չեղաւ •
նոյնպէս և ոչ մեր սրբազան Հայր յանցանք մը
կամ հաւատոյ դէմ սխալմուք մը ըրած կը համար-
ուի պարզ մտօք յանուն Վերստի շինեալ եկե-
ղեցիին վրայ, զՎերստն փոխանակ եկեղեցւոյն
դիմառնաբար առնելով՝ երգեր յօրինեալ են ըստ
արժանւոյն •

Եւսաւորեալ չեն համարեր Հայոց տղաք բայց
նա քաջ կը ճանաչէ խաւարային վարդապետու-
թիւնները, կը ճանաչէ ան բերանները, որ սուտ
Թարգմանութիւն կ'ընեն ճշմարտաւէր խղճին, կը
ճանաչէ իրեն ընտանի թշնամեաց բերանօք օր-
հնութիւն, և օրաիւք անէծք կ'արդային • քանզի
արտաքուստ կը տեսնանք՝ թէ բանիւ և թէ գրով
խրախուսական բողոքներ, յորդորանաց ձայներ,
ազգասիրութեան և հայրենասիրութեան եռանդ-
ներ բորբոքել տալը, անանկ որ՝ կարծես թէ եր-
կնի և երկրի բարութեանց հասնելու ճանապարհ-
ներ ու դուռներ կը բանան առջևդ, բայց մէկ
մ'ալ կը նայիս որ՝ մալի հրոյն լուսաւորութեամբ
լուսաւորեալներ իրենց հին սխերը, հին ազգա-
տեցութիւններ (որոնց փայծը բիւրիցս անգամ ա-
ռած է Հայոց ազգը) • զորոնք նոր նորոգելով
առջևդ կը հանեն • Այն է՝ Վերստ տառքեալին
երկրորդ Քրիստոսութի, իրեն յաջորդ պապերուն
արքայութեան դրած անփորձ դռնապան ըլլալին •
անոնց անփորձ բանալեաց շառաչման ձայներ կը
հանեն առջևդ, կը գլորեն նաև առջևդ ահագին
վէմ մը • Աս ի՞նչ է • Վերստ ինքն, ու ձեռքն ալ,
նոր գերազանց լուսով լուսաւորել հայր Վալճեանը
սոխակի վանդակ մը տուած, աս ի՞նչ է • կաթու-
ղիկէ եկեղեցին, և եկեղեցւոյ տէրը •

Եւ ապա առանց Մարտիոյ հաճութե. Մատուա-

կերպ իշխանութե ճայներով և ինքնահաւան իրաւ
աւքանութիւններով կը վարդապետեն. եթէ վերո
դրեալ իշխանութեանց իշխանապետ պապը չճա
նաչես, և անոր չհնազանդիս՝ անդարձ վճռով մը
կը վճռեն, թէ արքայութիւն չես կրնար երթալ.
և ան եկեղեցին, որ վերի միահեծան իշխանութե
չհնազանդի՝ Աստուածածնի տունին պէս Հռովմի
հողին մէջը չթռչի չգետեղուի՝ հերձուած է, մոլո
րեալ է, հերետիկոս է, չարափոս է. ահա քեզ
իրաւաբանութի մը, որուն մէջը մինակ իրաւը փո
խուած է :

Այս աս խաւարային և անդնդային ճայները
ուր տեղէ կը հանես, լուսաւորեալ դար. զինչ
միաբանութիւն է լուսոյ ընդ խաւարի, ընդդէմ
միոյն հաւատոյ մերոյ. Յիսուսի Քրիստոսի Հօր
Աստուծոյ Արդւոյն. որուն համբուրելի և պաշ
տելի և երկրպագելի բերանն ըսաւ. “Աւր իցեն
ժողովեալ երկուց և երից յանուն իմ (որ կ'իմա
ցուի յիս հաւատալով) անդ եմ և ես ՚ի մէջնոցադ.”
Եւ ան իշխանութիւնները, որ կը ջանան իւրացուցանել
՚ի փառս անձին իւրեանց, մենք կը հաւատանք
Քրիստոսի ըսած Աւրին մէջը, և ոչ ուրիշ տեղ.

Երանի կու տայ հաւատացելոց ջերմեռանդաւ
թեանը, հայր Պալճեանը, որոնք որ քրիստոնէա
կան հաւատքին համար կը թողուին, կ'ըսէ, ի
րենց հեթանոս ծնողքը, բարեկամքը, սիրական
քը, տունը և հայրենիքը, կ'երթային դէտ հա
ւատոյ, ինչպէս որ ինքը Հայր Պալճեան կատարեց.
քայց անոնք հեթանոսութենէ յաստուածգիտու
թիւն կը դառնային, ՚ի սէր աստուածգիտութեան
կը լքէին իրենց հեթանոս ծնողքը. իսկ ինքը ին
չո՞ւ համար իրեն ծնող եկեղեցին փոխեց, և հի
մա արատ ալ կը դնէ, և զգանգ հայրենեաց քա
կել կը ջանայ, չի դիտեր հայրենեաց ցանգը քա
կողին պատիժը. “Ար քակէ զգանգ հայրենի՝ հար.

յէ դնա օձ անապատի » :

Ալաւետէ նաե դարու լուսաւորութիւնը , ըսե-
լով , որուն լուսաւորութեամբ քիչ ժամանակի
մեջ հանձարք ծաղկեցան , գիտութիւնք փայլե-
ցան , ծովուն անաստութիւնը , երկրի խորու-
թիւնը , մետաղաց բնութիւնը և երևումը , ան-
ծանօթ ճանապարհորդութիւնը . ասոնք ամէնը դա-
րու լուսաւորութե փորձը առին ու յաղթեցան հան-
ձարներէն . Հերակլիտն արձանը անգամ , որ սահ-
ման էր նաւերուն . հիմա օն անդր անցան . թեթև
շոգիք ծանրաբեռ նաւերը թեւաւորեցին , կ'ըսէ ,
բայց աս ամէն չնորհաց վերերևումն միայն իրենց
զգացմանց կու տայ , իրենց մտաց սահմանը միայն
հասու ըլլող կը ցուցունէ : Այլ ապա խօսքը Հա-
յոց ազգին վրայ դարձնելով , ինչպէս որ իր բուն
մտաց նպատակն ալ ան է , ան ամէն չնորհքներէն
զուրկ կը հանէ , որպէս թէ կ'ափսոսայ , կը մեղ-
քընայ , և մանաւանդ հաւատքի լուսաւորութե
ճշմարտասիրութեան մասին՝ դեռ խաւարի մէջ
կը դատէ իր նոր իրաւաբանութեամբը , Աուգենը ,
կ'ըսէ , մենք ալ աս ճշմարտութեան ճրագը վա-
ռել , որ մեր Հայկեան սան լուսաւորութի մը տայ
և մառախուղը փարատէ . . . ան մառախուղը , որ
շատերուն միտքը պատած է՝ սուրբ Աետրոսին ա-
թուր և կամ քահանայապետական գլխաւորու-
թեան ու իրաւաբանութեան նկատմամբ :
Այն , ըստ իրենց մտաց նպատակի ճրագի լուսին՝
որ է միայն Հռովմի եկեղեցին , փրկութեան եկե-
ղեցի հաւատալ կամ ընդունել տալ . բայց մենք
ան լուսով լուսաւորիլ ամենեւին կարօտութիւն
չունինք . քանզի մենք Վուսաւորչեանքս՝ մեր ա-
նազատ և քրիստոսաւոր ճրագի ճշմարտութեան՝
հաւատքի լուսովը անոնց նոր իրաւաբանութեամբ
կարծեցեալ մառախուղէն և խաւարէն դուրս չել-
լալու՝ անփոփոխելի և անայլալիւի և անանցանէ .

ի կենդրոնն ունինք, որուն ճակատը Քրիստոսական
կամայ և հաճութեամբ անմահութեան արձանա-
գիրք ասանկ արձանագրեալ է .

Հասարակ ՚ի մի Աստուծոյ Հայր անկախ յարարին եր-
կնի և երկի երեւելայ և աներևոյսից : Հասարակ և ՚ի մի
Տէր (Յետոյ Քրիստոս յմերիկ Աստուծոյ, ծննալն յԱստու-
ծոյ Հօրէ մօճին, աշխարհ յերթինէն Հայր, և այլն : Հա-
սարակ և ՚ի Հօրին աւարտ յանդիման և ի կայարեալ : որ խո-
տեցաւ յօրին և ՚ի մարգարէս և յաւերարան, և այլն : Հա-
սարակ և ՚ի մի միայն ընդհանրական և աստիճանական եկե-
ղոցի ՚ի մի հրապարակէն, յապաշխարհիկէն, ՚ի քառասունէն ե-
ւ ի յաւերարան միայն, և այլն : Հայրաց եւ մարմնաց յարար-
անքնն երկնից եւ ՚ի կեանս յաւերարանիս :

Այս կենդրոնին, առաջին՝ հանգանակին մէջն ոչ
Պետրոս առաքեալ կայ, ոչ Պետրոսի անձոն, ոչ
Պետրոսի բանալիներ կան, և ոչ Պետրոսի դաւա-
նութեան մեք, մի թէ կանոնք ըսել թէ՝ Քրիս-
տոս սխալեք է կամ հոգեգումար սրբազան ժողովք
սխալեք են բայց կրնանք համարձակիլ
ըսելու թէ՝ հանգանակը ունեցող եկեղեցիին դէմ
և նեւ հակ կեցողք՝ յայտնապէս սխալած են և կը
սխալին, և համբաւեալ իրաւարանութիւննին
բոյարովին ստարանու թի է առաջի ճշմարտութեան
մատենին սուրբ Աշտարանին . որուն տիրոջը կը
ձգենք ընդ դէմ խնայի ապաշխարող դասը ինքը տեսնել,
և ճշմարիտ իրաւարանութեամբ իւրով դատել :
Գուցէ չմոռցեր է հայր Պալճեանը Հայոց ազգին
ըստ հաւատոյ մասին երկշտ բնաւորութիւնը,
քանզի լայն և արձակ ճանապարհներէն երթալ
կը վախճան միշտ, և կորստեան ճանապարհներէն
միշտ կը դղու շանան : Բայց հաւատքի լուսաւորու-
թեան և գիտութեանց մասին՝ Հայոց ազգը՝ իւր
նուստ անտի լուսաւորեալ է . թող սրբեն իրենց
նախանձու աչքը և հիմա շնորհօք սուրբ Հոգւոյն
առաւել ևս իր եկեղեցիին փափաքը կը լեցնեն,

ամենեինն ոչ խաւար , ոչ հալածմունք , ոչ արիւն
 կարոց երբէք՝ ի լուսաւորութենէ հաւատոյ զինքը
 մեկնել . որպէս և իրեն իսկ հայր Պայճեանի ոգիին
 ծածկեալ թաղուն ճշմարտասէր ոգիները ի ներ-
 քուստ կը բաղխեն և կը կրճեն զխղճարանին գա-
 գաթը , թէ՛ Հայոց աղգը բրտամբ , արեամբ , մահ-
 ուամբ , հալածմամբ , հեղձմամբ , և աղգի աղգի
 նահատակութեամբ , սովով ծարաւով՝ իր քրիս-
 տոսահիմն եկեղեցին կանգնեց և խնամեց , և ոչ
 արեւմտեան աղգաց պէս ազատ իշխանութեամբ
 և ամենակերպ երջանկութեամբ : Ի՞նչպէս կը
 ժխտեն և հիմակուան աղգիս լուսաւորութիւնը ,
 չէ՞ որ անոր լուսաւորութեամբ և մեր լուսաշաւիղ
 նաւապետները քան զՀերակլեանն արձան՝ աներ-
 կիւղ ծնանգր անցան . քանզի առաջնորդութիւն
 ուրբ Հոգւոյն՝ անցանք քան զսահմանեալ հա-
 ւատոյ արձանն Հռովմի . ինչպէս հաւատեալ գի-
 տէիք , փորձիւ ալ քննեցիք , սրոնեցիք զՎեա-
 րոս առաքեալն ի Հռովմ , և ոչ գտաք զնա անգ
 և ոչ զհետա շաւղացն անգամ : Բայց և սա բռ-
 նութեամբ զուրբն Վեարոս ի Հռովմ տանիլն չի
 կարճենք թէ առանց խորհուրդի քան մըն է , այլ
 խորհրդաւոր . քանզի Վրիստոսի Տեառն մերոյ
 խօսքը պիտի կատարուի , որ ըսաւ Վեարոսին հա-
 մար . “Այլ յորժամ ծերացցիս , ձեռս ի վեր կալ-
 ցես և այլ բանցն քեզ դօտի , և տարցին ուր
 ոչն կամիցիս ” : Որպէս ահա բռնի ածել կամին
 զինքն ի Հռովմ :

Այլ պարծենան նաև Յիսուսի Վրիստոսի Տեառն
 մերոյ Վեարոսին զրուցած սա խօսքովք . “Այլ դու
 երբեմն դարձցիս և հաստատեցիս զեղբարսդ ” ,
 և մեկնութիւնն ալ կու տան , որպէս թէ Հռովմ
 մի պապն , որ իսկ Վեարոսի փոխանորդ կը կարճեն ,
 երբեմն պիտի դառնայ իր եղբարց , այսինքն՝ ու-
 բիշ առաքելայաջորդ անուղղայ հովուապետները

հաւատոյ վիճին վրայ կրկին պիտի յորդարէ և հաս-
տատէ . թէպէտ ճշմարիտ է , քանզի հաւատքի
ճշմարտութիւնն երբեմն զթերահաւատս 'ի հաս-
տատութիւն հաւատոյ պիտի ածէ , ո՛րք և իցէ .
ուրեմն եթէ Պետրոս Հռովմ գացած չէ , և ըզ-
Հռովմը տեսած չէ , հապա ան վիճակիւր Պետրոսը
որ կողմէն որ կողմը , կամ որ քաղաքէն յոր քա-
ղաքը կը դարձունեն : Ար թերահաւատը , որ եղ-
բայրատեացը , որ ազգատեացը , որ գայթակղե-
ցուցիչը , որ հեշտատէրը , կամ որ աշխարհական
իմաստութեամբ պարծեցողը , և կամ որ ընդդէմ
միամիտ և ջերմեռանդ քրիստոնէից աստուածա-
ցեալ արքայութեան դուռը փակողը՝ Վրիտոսի
բիւրաւոր ոչխարներ կորսնցընող հովուապետները
պիտի շահէ ու հաստատէ :

Հայոց ազգը 'ի բնուտ անտի 'ի հաւատս լուսա-
ւորեալ էր , ըսի , այն . ոչ ապաքէն նոյն լուսա-
ւորութեամբ իջանք Հռովմի քրիստոսաւանդ հա-
ւատոյ արդերանոցներուն մէջը , և որոնեցաք նոյն
պէս զնա ինքն զհաւատն 'ի կաճեղս և 'ի շղթայս
Հռովմի , և զնա ևս չգտաք անդ , այլ ըստ մեր
կանխողոյն վերահասութեան իմացանք որ Վրիտ-
ոսի հաւատքը անվեհեր և աներկիւզ ինքնածին
իշխանութեամբ տղատընթաց կ'արշաւէ իր անա-
ռիկ և աննուաճելի հոյակապ աստուածահիմն սրա-
լասներուն , և իր հարազատ պաշտաւականաց մաք-
րեալ և յարդարեալ սրտին մէջը թագաւորելով
երկոտասան ազգաց վրայ միանգամայն՝ զթագա-
ւորն թագաւորաց Յիսուսը իրենց գլուխ ունե-
նալով : Միթէ փոքր արձան անցանք . ընդ այս
քաջութիւն լուսաւորութեան ազգիս՝ բոլոր քրի-
ստոնէից ազգերը կեցցէ կը կարդան :

Ապա ասոնք , որ իրենք զիրենք լուսաւորեալ կ'ի-
րաւաբանեն , ինչո՞ւ անանկ յամառեալ են իրենց
հին նախապաշարեալ կրից մէջը . “ Բժիշկ , բը-

ժրշկէն զանձն քո և չեն կարդար առ խօսքը .
 իրենց ծովացառումն խռովեցուցիչ կրից սանձ մը
 չեն զարներ , Թագուն խեռութիւննին՝ անսխա-
 կարութեան սրտիւ չեն պարզեր , կ'երկնչին Հե-
 րակիւնն արձանէն , այսինքն՝ պապական ինքնա-
 հաւան և հոգարտ սուտ Պետրոսական իշխանութե-
 ան արձանէն անցնիլ . ինչո՞ւ Թեթեւ չողիտի և ճշմար-
 տութեան սգւով իրենց ատելութեամբ և մախա-
 նօր ծանրաբեռնեալ նաւերը՝ կորստեան անդունդ-
 ներէն չեն հաներ աղատեր : Ճշմարտասիրութիւ-
 նը ընդ կողմնապահութեան չեն բաղդատեր՝ քը-
 րիստոսական ճշմարտութեան մետաղները , այսին-
 քըն՝ սէր ընդ հաւատոյ չեն շոշափեր , որպէս զի
 մոլութեան պղինձն և ժանգն մերկանալով՝ առա-
 քինութիւնք փայլին : Այլ զինեալ են միշտ զե-
 կեղեցի ի մերայ եկեղեցւոյ յարուցանել , արատ
 գնելով եկեղեցիին գլխաւորաց , խորհրդոց , ըն-
 Թացից , և հաւատոյ մասանց . պատճառը՝ Պե-
 րոսին երկրորդ քրիստոսութիւնը չգաւանելնիս
 և Հռովմի եկեղեցին գլուխ եկեղեցւոյ չընդու-
 նելնիս է :

Քանզի նոյն գրքին մէջը՝ Պալճեան հայր Աղեք-
 սանգը նոր առարկեալ ճեռնադրիչ ըլլալով , զՊե-
 րոսն միւս համապատիւ և համաշնորհ եղբարցմէ
 քրիստոսամերձ դատելով , որպէս թէ կաթողի-
 կոս կ'ընէ , և միւս եղբարքը Յակոբ նահապետին
 հարազատ և անհարազատ որդւոց պէս , խորդու-
 թիւն տալով՝ Քրիստոսի և Հոգւոյն շնորհաց հա-
 ւասար ժառանգակից չընէր , մէջերնէն մէկը կ'ընտրէ ,
 ամենասուրբ կաթողիկոս կ'ընէ , և միւսները՝ ե-
 պիսկոպոս կամ եպիսկոպոսակից , որպէս թէ՝ Քը-
 րիստոսի մտաց պակասութիւնները մինչ աս դա-
 րը իրեն մնացեր է լեցընելու , և մինչև հիմա քը-
 րիստոսական եկեղեցիները անդաստիարակ մնա-
 լով , ինքը իր նոր իրաւաբանութեամբը կը դաս-

ախարակէ : Բայց , ախանս , որ մէկ կողմանէ խիստ
 առերախտ գտնուեր է : խեղճ Պօղոս առաքեալը ,
 որ բուն և ճշմարիտ Հոգիմի լուսաւորողն է , քոր-
 եպիսկոպոս ձեռնադրուելու անգամ արժանի չէ
 եղեր Մ.յն , իրաւունք ունիմ աս հեգնութիւն-
 ները ընելու , քովհետեւ միաբան աստուածառե-
 օից և միաբան հոգեւնկալ առաքելոց մէջ այն-
 բան տարբերութիւն կը ձգէ , որ 'ի հարկէ Պետ-
 րոս առաքեալն և իւր նմանիքն ալ ան աստիճա-
 նի իշխանութեան հաղիւ կ'արժանանան : Քանզի
 եթէ որդին Մատուծոյ , ըստ Պալճեանի նորագիւտ
 իրաւաբանութեան , զանադանեց զՊետրոս միւս
 առաքեալներէն որ առաքելապետ և երկնի և երկ-
 րի կենաց իշխանութեան տէր ըլլայ , պէտք էր որ
 Հոգին Մատուծ ալ , որ Քրիստոսի համբառնա-
 լէն ետեւ իջաւ 'ի վերնատուն 'ի դասս առաքելոց ,
 յատուկ շնորհատուութեամբ տարբերէր զՊետրո-
 սըն իր մեծասան եղբարցմէ կամ առաջ կամ յե-
 տոյ , որ Պետրոսի ծայրագոյն իշխանութիւնը , այ-
 օինքն՝ կաթողիկոսութիւնը կամ պատրիարքուիք
 ստուգուէր : Բայց համադոյ լաին հաւասարա-
 արարէ Հոգին Մատուծ՝ յԱրդւոյն Մատուծոյ հա-
 մապատիւ եղբայր ընտրուածներուն հաւասար պար-
 դեց և իւր Մատուծութեան շնորհը : Քանզի
 կ'ըսէ . « Եւ երևեցան նոցա բաժանեալ լեզուք
 իբրեւ 'ի հրոյ և նստաւ իւրաքանչիւր 'ի վերայ նո-
 ցա , և լցան ամենեքեան Հոգւով սրբով , և սկը-
 սան խօսիլ յայլեայլ լեզուս , որպէս Հոգին տալը
 բարբառել նոցա (Մրժ . բ . 3 .) :

Բայց պէտք էր որ սուրբ Պետրոսի վրայ երկու
 շնորհաց լեզու իջնար , որ իրաւամբ տարբերէր
 իր եղբարցմէ , և անոնք ալ իրաւամբ լրենց կա-
 թողիկոսը ճանաչէին , և մանաւանդ Պալճեանին
 նոր առաքելաձեռնադրութիւնը տեղի ունենար :
 Բայց ոչ այնպէս եղաւ . քանզի ամենքն ալ Հոգի

ին շնորհքը ընդունելէն ետեւ, « Բազում նշանք և
արուեստք 'ի ձեռս առաքելոցն գործէին » : Աւ-
րեմն սուրբ Պետրոսի առանձնաշնորհութիւնը սուտ
է և սխալ : Օտրմանք արդարեւ, առ չտես վարդապե-
տը չեմք գիտեր որ հեթանոսութէ նոր դարձած
ժողովրդեան համար երկար բարակ ծնօտ խնջեցը-
նելով, քահանայական սրբադան կարգի իշխանու-
թիւնը, որ Քրիստոսէ Տեառնէ մերմէ իր ընտրեալ
աշակերտաց հաւասար տրուեցաւ, և առաքելոցմէ
ալ յաջորդաբար իրենց առաքելայաջորդ հովուա-
պետաց իջաւ : առաքելական իշխանութեամբ ձեռս
'ի վերայ ընտրելոց դնելով հոգեւոր հովիւ կարգել
հաւատացեալ ժողովրդոց վրայ ամենատուրբ
Հոգւոյն շնորհօք : որով իշխանութիւն ունեցան
ուսուցանել նոցա զօրէնս Աստուածային պատուի-
րանաց, կապել և արձակել ըստ իւրաքանչիւր ար-
ժանաւորութեան նոցին : Բայց այսօր, նոր առա-
քելաձեռնագրիչ ըլլալով կայլայէ զՅիսուսա-
տուր իշխանութիւնս համապատիւ առաքելոց :
Օտրթիւր, ունին դիւր, Հայոց ճշմարտասիրութեան
վարդապետք, և զգուշացէր նորահնար գայթակ-
ղեցուցիչ իրաւաբանութիւններէն :

Քրիստոսի մարմնով բռնուիլը գիտէինք, բայց
Աստուածութեամբը չէինք գիտեր : քանզի Հռով-
մի աստուածաբանները, ըստ իւրեանց ինքնահա-
ւան իրաւաբանութեան, որպէս թէ զՔրիստոս
Պետրոսի կամաց կաշկանդելով, և իրեն յաջորդ-
անուանեալ պապերուն ալ կամաց հեռեցնելով,
նոր եկեղեցի կը սահմանեն, թողեալ զանուն օ-
րէնագրին Յիսուսի՝ օրինապահութեան պարտա-
ւորեալ Պետրոսը գլուխ կը քարոզեն, և Յիսու-
սի Քրիստոսի կը հաւասարեն, և աշխարհալոյս ա-
ռաքեալները Պետրոսի կ'աշակերտեցնեն : ան Պե-
տրոսն, որ Յովհաննու կ'ակնարկէր հարցանել Յի-
սուսի, թէ ալ է իրենցմէ զինքը մատնողը, Պե-
տ-

քոսի իբրև պաշտօնեայ կամ հրամանակատար կը
 կարգեն : Ան Յովհաննէսը , որ առանց ինքնապար-
 ծութեան աներկիւղ և անվեհեր կաց մնաց խաչին
 տակը առաջի խաչահանուածն , այսօր՝ անոր քա-
 ռոզութեամբ ՚ի Վրիստոս հաւատացելոց առջեւ
 իրենց իրաւաբանութեամբ արքայութեան գռնե-
 րը կը փակեն , և գծիսոց գռները կը բանան :
 Ան Յովհաննէսը , որ սիրով վարդապետին Յիսուսի
 վառեալ՝ արտասուած գետակ՝ իջեցունէր հանդէպ
 աստուածահրաշ տեսարանին , խնամածելով և
 ցաւալի տիրամօրն Վարիամայ , որուն յանձնեց
 խաչին վրայէն ըսելով , թէ “ Ահա մայր քո “ , և
 մօրն ալ , թէ “ Ահա որդի քո ” , զՅովհաննէսը
 փոխանակ իրեն համարելով . այսօր երկչոտ և ըղ-
 Տէր ժխտող Պետրոսին հրամանին տակը լոկ եպիս-
 կոպոս կը կարգեն : Թողուցեր են ճշմարիտ սիրոյ
 և հաւատոյ տէրն և գլուխն , և ակն և կենդրոնն ,
 զՊետրոսն իբրև գլուխ հաւատոյ կը քարոզեն : Մի-
 քրիստոս ընդդէմ վարդապետութեանց , վնասաբեր
 և ոչ բնուին օգտաբեր : Հառ բարի կը ըլլար եթէ
 աս նոր իրաւաբանութիւն իւրեանց զՊետրոսն մար-
 մնով երկինքը հանէին Անովքին , Աղիսային , և Մով-
 ակսին քովը , որն որ առաւել հաւանական կը թու-
 էր , քան թէ Հռովմ տանելին , և ջանալ տիրել
 տալ նմա երկնի և երկրի երկրորդ Վրիստոսութիւն .
 կերևի թէ մարգարէքն ալ աս մասին սխալած են ,
 որովհետև եթէ Պետրոս այսքան երկնի և երկրի
 տիրապետական իշխանութեան արտօնութիւն պիտի
 տւենար , պէտք էր որ անոր վսայօք ալ մարգարէ-
 տնային : Վայց , ներեցէք , ի՞նչ կը ըսեմ ես ալ , թէ՛
 սխալած են , սուտ ըլլալուն համար՝ չմարգարէացեր
 են : Աւաղ յիմար և քակտիչ վարդապետութեց
 նոցին , որ հալածիչ առաքեալ եղած՝ գիտես թէ
 ուխտեալ են զՊօղոս առաքեալը ստանողաց պէս ,
 չուտել , չիմել , մինչև զաղգն Հայոց իրենց բնիկ
 ժողովրդեան պէս գայթակղեցընելով , տեսակ տե-

տակ թերահաւատութեան մէջ ձգելով օրական ,
ամսական , և տարեկան հոգեկորոյս աղանդներու
մէջ ձգել տալ : Այն , առ աստիճան մալեղնեալ
է իրենց միաքը . ափսոս , հազար ափսոս , մոտ է
անոնց Արածեալ զոյնարք , որ փոխանակ արածեալին
Վարդապետ զոյնարսի դարձուցեր են , ու չեն զգաստա-
նար : Ասկիւր փիլիսոփային հարցունենք եպիսկո-
փն , կ'ըսէ ասանկ անհոգ ժողովրդապետաց համար .
« Այժմե նմա , որում հաւատացան անդեայք ի պահ-
պանութիւն , որ զուրք նիհարացուցէ զնստա ,
հարկաւորաբար խոստովան լիցի զանձնէ գոյ վատ
անդեորդ » : Եւ ամանակաւ քրիստոնեայք , մանա-
ւանդ՝ բազում նահապետութեամբ զքրիստոնէու-
թիւնը շահող Հայոց ազգը , որ զիրենք ծնան ի
հաւատո Վրիստոսի , այսօր կ'իրաւաբանեն և կը
այլալեն . « Այժմե թշնամւոյն նախատեալ էր՝ համ-
բերէի արդեօք : Բայց ասոնք , որ մեր հայրենա-
կից , մեր համազգի և մեր քրիստոնեայ եղբայրն
են , ինչո՞ւ կեղծաւորութեան և կողմնասիրութեան
սահմաններէն և հպարտութեան լեռներէն՝ դուր
և հարթ սիրոյ անդաստանները չեն իջնար , խռո-
վայոյդ կիրքերը չեն մերկանար , անոնց աւերիչ և
կործանիչ յիշատակութիւնները հիմակուան դու-
ված դարուն լուսով լուսաւորեալ մտաց չեն ներ-
կայացընէր . միթէ Վրիստոսի եկեղեցին հալածե-
լով , ժողովրդոց առջև դժոխք բանալով պիտի
պսակուին Վրիստոսէն . դիտենք կը պսակուին ,
բայց մինակ իրենցմէ խաբուող պապէն և ոչ ու-
րիշէն :

Արրորդութեան անուան քաղցրութիւնը՝ երա-
խան իր մօրը կաթին հետ ծծելով մեծնա-
լով , և նոյն անունով իր կենաց ընթացքէն ետե-
մինչև վերջին հատկապէս շնչով իր կեանքը կնքող
ժողովուրդին իրաւաբանութիւն է քրիստոնէի տեղ
չի դնել , արքայութեան դուռը փակել , և դժո-

խոց դռները բանալով գայթակղութիւն տալ ,
 ով իրաւաբանութիւն , առանց իրաւի իրաւաբա-
 նութիւն . չէ որ պղտիկ հաւատացեալի մը գայ-
 Թակղութիւն տուողին վիզէն՝ Քրիստոս Տէրն մեր
 երկանաքառ կախել ու ծովը խնայ լաւ արժան
 տեսաւ : Ի՞նչ իրաւաբանութիւն է հաւատոյ խնկ
 տէրն , և տիրոջ սուրբ կամքերը կատարելու քա-
 ռոզութիւնները թողուլ և հաւատոյ պարտաւոր-
 եալը, հաւատոյ քարոզիչը , հաւատոյ նմանութիւնը
 զՎերոստ առաքեալը քարոզել , պաշտպանել և
 դաւանել տալ ջանալ , որուն աթոռը Հռովմ՝ ըլ-
 լալուն՝ Ժողովրդեան միտքը որսալու աշխատիլ ,
 և չընդունողներուն կորուստ իրաւաբանել բիւ-
 րաւոր ճարտարութեանութիւններ խորհելով : Մա-
 դեկացիին պէտ , «Ղռնեն ըստ կամայն Սաւուղայ ,
 չառնեն ըստ կամայն Նստուծոյ » : Այն , առ մօ-
 տին պետրոսանալին չենք ուրանար , քանզի թո-
 դուցերեն դաստուածայինան՝ զմարդկայինս կը խոր-
 հին առաջակայ դասելով զիրենք աշխարհիս մէջը :

Ուրեմն ինչպէս գիտենք , և յայտնի է ամենեւ-
 ցուն , որ իրենց իրաւաբանութիւնը ոչ Վերոստը
 մեծգրնել է , ոչ Վերոստին դաւանած հաւատքը ,
 և ոչ փականաց իշխանութիւնը . այլ ինքզինքնին
 պապին հաճոյացընելով , երջանիկ կեանք վարել է :
 Թող յսէ Հռովմի պապն , թող չխաբուի առ փո-
 փոխական ծառերէն քաղցրահամ պտուղ բաղել .
 զի Օսո փոփոխական՝ արմատ ոչ ձգէ : Ինչու որ
 անոր հովանաւորութեան տակը՝ ամեն կերպիւ աշ-
 խարհային երջանկութեամբ կենցաղովարելով , ի-
 րաւունք ունին ասանկ մարդահաճոյ ընթացքով
 կեանք վարելնուն համար ասանկ քարոզել . քան
 զի «Մ. չխարհ զիւրսն սիրէ » : Ինչպէս ահա աղա-
 տութեան հարստութեամբ , հաւատքի թշնամեաց
 հեռակայութեան հարստութեամբ , և վաղանցուկ
 կենաց հարստութեամբ ճոխացեալ ըլլալովնին՝ ըստ

հաւատոյ ալ աստուածանալ կ'ուզեն՝ Պետրոս ալ
 ապքեալը և իր դաւանութիւնը գործի իրաւաբա-
 նութեան հնարելով իրենց . գիտես թէ միայն
 իրենց բերանը կրնայ դաւանել զնոյն դաւանաւ
 թիւնը : Ի՞նչ զարմանք է , որ Քրիստոս զՊետրոսը
 հաւատոյ վէժ հաստատելէն ետեւ , բիշ միջոցի
 մէջ սասանելով զինքը իր սխալման համար ըսաւ .
 «Երթ յետս իմ , սանտանա , զի ոչ կամիս դու զԱս-
 տուծոյն , այլ զմարդկան» . թէ վէժ հաւատոյ հաս-
 տատեալ էր , ի՞նչպէս մատնութեան գիշերը իրեն
 հաւատոյ վիճութեան վրայ հաստատ և անշարժ
 չկրցաւ կենալու . երեք անգամ ուրացաւ զՏէրն
 և զսահման հաւատոյն . և կամ ան ի՞նչպէս հա-
 տառքի վիճութիւն էր , որ յետ յարութեան՝ ձը-
 գեց բոլոր աստուածային աշխարհակեցոյց մարդե-
 դութեան ամենահարկաւոր հոգածութիւնները ,
 և բարոգութեան պատրաստութիւնները՝ իր հին
 արհեստը առաւել հարկաւոր դատելով , և իրեն
 ձկնորսութեան ընկերները առաւել սիրելով , ը-
 սաւ անոնց . « Երթամ 'ի ձուկն որսալ » , և մե-
 կալներուն ալ փատճառ եղաւ , « Գամք և մեք
 ընդ քեզ » ըսելով , ելան գնացին Տիբերիա ծովը :
 Ահա Յիսուս Քրիստոս սրտագէտն Աստուած Պե-
 տրոսի սա փոփոխական ընթացքին հաւանելով՝
 իրեն խոստմանը պէս յետ յարութեան երբոր գը-
 նաց Վալիչեա և երեցաւ անոնց հոն , առաւ մի-
 նակ զՊետրոսը , ու բարակ բարակ հարցուց թէ
 « Իմոն որդի Յովհաննու , սիրե՞ս զիս առաւել քան
 զդուսա » , այսինքն՝ սա ընկերներէդ . Աս որ-
 քան հենգնօրէն և յանդիմանական հարցում էր
 Պետրոսին արգեօք , մինչև որ՝ ինքն ալ հասկըցաւ
 թէ ի՞նչ հոգւով էր ան երեք հեղ հարցմունքը .
 և հարցման տակը եղածները հասկընալով՝ երեսին
 կը զարնէ : Ապա անոր վրայ ալ դարձաւ յամենայն
 սրտէ խոստովանեցաւ որտագէտին , ըսելով . « Տէր ,

ու. դամենայն գիտես, և դու դամենայն Թանազես :
 եթէ սիրեմ զքեզ », և ապա հրաման տուաւ որ
 մէկալոնց պէս ինքն ալ իր ոչխարները արածէ : Ին-
 չու ապա մէկալոնց ալ առ ձեով բան մը Հարցուց
 Յիսուս . որովհետեւ առ ձեով գործ մը չունեցան ,
 որ առ ձեով հարցմունք լռէին : Քանզի « Արդարոց
 ոչ գոյ օրէնք » : Եւ այց մինակ Թովմաս առաքեալը ,
 որ ան ալ իր Թերահաւատութեան համար , յան-
 դիմանեցաւ Յիսուսէն , որ բռնեցնէրուն տեղերը
 ցուցունելով բոլոր . « Հաւատա՛ յիս և մի թե-
 րահաւատիր » :

Այս , ինչպէս վերը յիշեցի թէ՛ կամքերնին
 զՎետրոսը մեծցընել չէ , այլ իրենց հպարտութի
 կամքը . ան մարդահաճութիւն . քանզի քաջ գի-
 տեմք որ եթէ Վետրոս առաքեալը միայն Հայաս-
 տանի առաքեալ եկած ըլլար , անտարակոյս հիմա
 ալ՝ նոյն նախանձու մօլեալք՝ մեզի ուրացող տռա-
 քեալի ժողովուրդ պիտի կոչէին իրենց իրաւաբա-
 նութեամբ , ինչպէս որ հիմա ալ իրենց իրաւա-
 բանութք զՎրիստոս և իր ազատ օրէնքը կ'այլալ-
 լեն : Քանզի կ'իրաւաբանեն Վրիստոսի անփոփո-
 խելի հաւատքը փոփոխելով ինքնատահման ըլլալ .
 կ'իրաւաբանեն համառօտել զհաւատն 'ի Վետրոսն ,
 և յանորոշ աթոռն իւր , 'ի վէմն և 'ի կենդրոնն
 իւր : Կ'իրաւաբանեն իրենց ծնող ուրբ եկեղե-
 ցին թողուլ : Ասոնք եթէ հաւատոյ մասն չընդու-
 նիմք՝ զրկեալ կը դատեմք 'ի քրիստոնէութի . կար-
 դանք երեքտասան բազմարդիւն Պողոս առաքեա-
 լին բանը , ըստ քրիստոսական կամայն առաջեալ ,
 « Արք միանգամ մկրտեցայք 'ի Վրիստոս՝ զՎրի-
 սոս զգեցեալ էք . չիք խտիր ոչ հրէի , ոչ հեթա-
 նոսի , ոչ ծառայի , և ոչ ազատի , ոչ արուի , և
 ոչ իգի , այլ ամենեքեան դուք մի էք 'ի Վրիստոս
 Յիսուս » : Ինչու համար ապա չըսէր , Արք միան-
 գամ հաւատացիք 'ի Վրիստոս Վետրոսիւ , կամ

Պետրոսի աթոռով, կամ անոր եկեղեցին մինակ
հին եկեղեցւոյ ճանչնալով, կամ անոր իրաւաբա-
նութեան աղբիւրովը, և կամ անոր միութեան
կենդրոնով՝ զգեցեալ էք :

Կարդանք նաև Պետրոս նախահաւատ առաքեա-
լին վիճակաց անուաները . թող լսեն որք զՔրիս-
տոսի կամքը սրաշտել դանց կ'ընեն, ու Պետրոսի
անունը կը պաշտեն ու կը հովուեն . և իրենց ոչ-
խարները կորսնցընելու վրայ են, տեսնանք թէ ո՞վ
էին իրմէ հովուեալ և քարոզեալ ժողովուրդը,
որուն առաջին թուղթին մէջը առանկ կ'ըսկսէ .
« Պետրոս առաքեալ Յիսոսի Քրիստոսի ծառայ ընտրելոյ նշ-
դեհից որ 'ի սփռա Պոնապոլոսոյ, Կաղապոլոսոյ, Կոպադոք-
իայոյ և Լիւիայոյ և Տիւսիանայոյ . . . շնորհք ընդ
և խաղաղութիւն բազմապի » :

Երկրորդ թուղթին մէջն ալ առանկ կ'ըսկսի .

« Շնորհք Պետրոս ծառայ և առաքեալ Յիսոսի Քրիստոսի,
որոց հանձնարարութեամբ հասնին հաւաքոց յարդարութիւն
Լսարծոյ Տերոյ և Փրկչի Յիսոսի Քրիստոսի : Շնորհք ընդ
յեղ և խաղաղութիւն բազմապի, գիտութեամբն Լսարծոյ և
Յիսոսի Քրիստոսի Տեսնն Տերոյ :

Եւ ալ դարձեալ նոյն ժողովուրդեանը կը գրէ, և
նշալոց քանզի յայտնապէս նոյն գրին մէջը կը յիշէ .

« Թայս յեղ, տէրեւ, երկրորդ Լուսն գրեմ, որով
դարձոցից 'ի յիշատակ զհաւաքաւորն Տեսն յեր, յիշել ջառա-
ջագոյն առաջեալ պարգաւս 'ի սրբոց Տարգաւրեից, և յառաքե-
լոցն յերոց զպարտեա Տեսնն և Փրկչն » :

Ո՛ւր է ապա ակն փեղեկաց ըսուած Հռովմի անու-
նը, զոր ակն Պետրոսի չտեսեր է :

Եւրա ճշմարիտ իրաւաբանութիւնն չներէր, որ
առանկ ապօրինաւոր և եկեղեցիին դէմ յորդո-
րտնք և խրախոյս կարդալ, սուրբ Թադէոսի և
Քարթուղիմէոսի հովուած ոչխարները, իրենց ոչ-
խարահալած փարախը լեցունելու վարդապետու-
թիւնն ընել . ուստի՝ համարձակեալ ասեմ, ոչ թէ

Պետրոս : այլ նա ինքն Քրիստոսը խեղճանեն 'ի
 Հռովմ, Հայոց Առաւորչեան քրիստոսադաւան
 արթուն ժողովուրդը միայն Հռովմի եկեղեցին իր
 մէջիններովը փրկութեան եկեղեցի չընդունիր և
 չի հաւատար . քանզի ամէն եկեղեցիք ուղղափա
 ռաց, որք ընդ տիեզերս են՝ մի են . քանի որ հաւա
 տոյ Տէրը իր սրաշտելի փրկութե հրովարտական՝ իր
 բնարած երկոտաւան աշակերտները երկոտաւան հո
 վաւապետական իշխանութեամբ պաւկեց, կարգեց,
 ու առաքեց բոլոր տիեզերքը . որոնց հրովարտա
 կին մէջը և ոչ մէկ դիր աւելի կամ պակաս կայ . ե
 թէ չեն հաւատար՝ թող կարգան . « Տուաւ ինձ
 ամենայն իշխանութիւն յերկինս և յերկրի . որպէս
 առաքեաց զիս Հայր, և ես առաքեմ զձեզ : Եւս
 գէթ այսուհետեւ՝ աշակերտեցէք զամենայն հեթա
 նոսս . մկրտեցէք զնոսա յանուն Հոր և Արդւոյ՝
 և Հոգւոյն սրբոյ : Ասուցէք նոցա պահել զամե
 նայն՝ զոր ինչ պատու իրեցի ձեզ : և ահաւասիկ ես
 ընդ ձեզ եմ զամենայն աւուրս, մինչև 'ի կառա
 րած աշխարհի : (Մատթ. իբ. 18-20) :

Այնպէս կ'ըսէ Յիսուս իր առաքելոց . « Ամեն
 ասեմ ձեզ, զի դուք որ եկիք զկնի իմ, 'ի միւ
 տանդամ գալստեան՝ յորժամ նոտցի Արդի մար
 դոյ յաթոռ փառաց իւրոց նստջիք և դուք յեր
 կոտաւան աթոռս՝ դատել զերկոտաւան ազգն իս
 բառելի (Մատթ. ժթ. 28) :

Կարելի է որ նախապատիւ առաքելուն Պետրոս,
 հոն ընկերներուն կարգը, առաջին աթոռը բազ
 մի . բայց և առ անձանօթ է մարդկան, քանզի
 և ինքն Յիսուս Օերէթիայ որդւոց համար ըսաւ .
 Աջ ու ձախ կողմս նստելնիդ՝ Հոր Աստուծոյ կամ
 քէն կասեալ է :

Եթէ իր ժողովուրդը անարժան գտնուէր յաւի
 տեանական կենաց, առաքելային մեծութեամբը կամ
 փոքրութեամբը ինչ օգուտ կրնայ ըլլալ հոնտեղ :

Այս աստուածային կամաց իրաւաբանութեամբ
կը համարձակիմ հոս յայտնել Առաւորչեան
ընտիր ազգիս աստուածահաճոյ հաճութիւնս ,
այսինքն՝ ան եկեղեցին , որ յանուն Յիսուսի Վր-
րիստոսի միածնի Որդւոյն Հօր Աստուծոյ հիմնեալ
է , և Հոգւովն Աստուծոյ հրաշագարդեալ է , մի
է յամենայն , ազգս յամենայն սահմանս և յամե-
նայն վայրս . քանզի ճշմարիտ հաւատոյ Տէրն ոչ
ինդրէ զնոսա 'ի միմեանց , նոյն է որ հիմնեալ է
'ի կայսերաբնակ քաղաքս , նոյն և 'ի վրանաբնակ
Թափառական քրիստոնեայ ժողովուրդս , որք և
յանուն ամենասուրբ Արրորդութեան մկրտեալք
և հաղորդեալք են և մեղօք ալ քաղաքացիներ են
ազքատ . ոչ ապաքէն Հայր հաւատոյ Աբրահամն
վրանաբնակ էր , նոյն Աստուածն է սրտագէտ ,
Աստուած ամենայնի :

Ապա խռովութիւն սերմանելով ազգաց մէջ որ-
դիք Պետրոսի կոչուելնուն՝ խաղաղութիւն թող
սերմանեն , որ որդիք Աստուծոյ կոչուին . քանզի
ըսաւ . « Աբրանի խաղաղարարաց , զի նոքա որդիք Աս-
տուծոյ կոչեցին » : Հատ հաճելի և ընդունելի
կ'ըլլար բազմաց ճշմարտասիրաց , եթէ նոյն իրա-
ւաբան հայրն իր սրտուական ժամանակը լոկ ան-
ուամբ 'ի Վրիստոս հաւատացելոց սուրբ հաւատ-
քը կենդանացուցանելու վրայօք ծախելով գիւք
մը յօրինէր , որով յաւերժական յիշատակութե-
արժանի կ'ըլլար իւր անունը 'ի բարիս , քան թէ
անփոփոխելի և անայլայլելի աստուածահաճոյ և
առաքելասահման ուղիղ և ճշմարիտ կարգաց և
կանոնաց Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ վրայ
նոր ուսուցիչ հանդիսանար , որով հին և նոր ազ-
գատեաց , ազգաբաժան և ազգանենգ նիւթերը
նորոգելով պարծենար . որոնք որ 'ի բընուստ անտի
պախարակելի դատեալ է 'ի ճշմարտասիրաց . պա-
խարակելի արդարեւ , քանզի թողուցեր են զկեն-

առաջիկա պատուհանի սիրայ ցորեանն սերմանել, ցորեան
տառապանութեան և թշնամութեան կը սերմանեն ա-
մենայն մասամբ բարենախանձ Հայոց ազգին մէջը:

Այն, ոչ թող սրբէն իրենց միտքը 'ի կրից մա-
խանաց, թող անավաստակ չըլլան 'ի շարժել զանա-
րատադաւան Հայոց ազգը 'ի հռովմէադաւանութի
Մեղղիացի թովմաս Մուլիէլմոս Ալայսին գրքովը,
որնոր գուցէ բարի մարդ մը ըլլայ, բայց անձանօթ
մեր եկեղեցիին, մեր կրօնին և մեր սրբոց: Աւս-
տի ինչ որ տեսեր և լսեր է իրեն գտնուած Քրի-
ստոսի եկեղեցիէն՝ զայն ճշմարտեր է. 'ի հարկէ
անոր վարդապետողն ալ նոյն եկեղեցիին պաշտօ-
նեաներէն մէկն է եղեր. Եթէ սուրբ Նշմիածինն
յարեմուտս գտնուէր, յանուն սուրբ Պետրոսի կա-
ռուցեալ եկեղեցիին տեղը, կամ Մուլիէլմոս յա-
րեւելս Արարատին կողմերը գտնուէր, ալ աւելի
պիտի հաւատար սքանչացմամբ արեւելեան եկեղե-
ցիին, ու իրեն գիրքովն ալ պիտի վկայէր սուրբ
Մուսաւորչին սրբութեան գերազանցութիւնը, և
անոր արժանաւորութիւնը, մինչև որ միածինն
Հօր Յիսուս ոսկի ուռամբ իջեալ յայտնապէս
'ի տես նորին և 'ի ցոյց հրաշալի և աննման փրկա-
րար տաճարին Նշմիածնի, որպէս երբեմն երևեալ
'Նոյի վասն փրկարար տապանին ազգի մարդկան:

Եթէ գրախտն աստուածատունկ և աստուա-
ծաէջ իրմէ բղխեալ աշխարհածաւալ գետերով
ընդ արեմուտս կամ Հռովմի սահմաններուն մէ-
ջը ինկած ըլլար, արդեօք հիմա ո՞րքան իրենց սուտ
կենդրոնին հաստատելու նպատակով պիտի ունենա-
յին, և կամ արդարոց սահման, և սուրբ եր-
կիր պիտի քարոզէին, ինչպէս հիմա առանց ինչ
պատճառի կը սրբացընեն:

Եթէ աստուած ուսոյց ադամային հրաշաքարբառ
լեզուն իրենցը ըլլար, զոր Նոյ նահապետ թողուց
իր սերնդոց Յաբեթայ և Հոյկոյ, որոնք որ

Արարատէն չբաժնուեցան , արդեօք ո՞րքան խը-
րոխտաւով լեզունին երկար պիտի ընէին աշխար-
հիս մէջը , թէ՛ մեր լեզուն աստուածասահման ,
և ազգն ալ աստուածընտիր է , և լեզուաց մօյր
պիտի իրաւաբանէին :

Եթէ աստուածագործ դրախտին սնարն Արա-
րատը Հռովմի լերանց մէկը ըլլար , որ գրկելով
խանձարուր եղու աստուածային հրամանաւ մարդ-
կան ապրեցուցիչ տապանին սերնդոց , որ օրինակ
է նորոյս ապրեցուցիչ տապանին քրիստոսասահ-
ման և առաքելահիմն սուրբ եկեղեցիին , արդեօք
հիմա ո՞րքան ընդհանրութիւն պիտի յատկացընէին
իրենց հռովմէական յանուն Պօղոսի և Պետրոսի շե-
նեալ եկեղեցիին :

Եթէ մեր նախայաղթ և քաջասիրտ Հայկ նահա-
պետին պէս նահապետ մը ունենային , որ առա-
ջին հանդիսացաւ պաշտպանել զաստուածաշնորհ
թիւնը ընդդէմ կռամօլ անձնապաշտ ամբօրտա-
ւանին Ռէլայ , ընդ որ քաջասիրտ կռուեալ յա-
նուն ամենազօրին Աստուծոյ , զարկաւ ջնջեց զինքն
վերցուց յաշխարհէս , արդեօք ո՞րքան հաւատոյ
վահան և սահման պիտի հանդիսացուցանէին զի-
րենք և դիւցազնական տոհմ :

Եթէ հռովմէացիք մեր Աբդար անտես նախա-
հաւատ թագաւորին պէս Յիսուսի Քրիստոսի
աստուածորդւոյն դաւանող թագաւոր մը ունե-
նային , և փրկչական անձեռագործ դաստառա-
կին ալ արժանացեալ ըլլային , անտարակոյս հի-
մա երկու Պետրոս ունինք պիտի աստուածանային
ուրիշ քրիստոնեայ սղգաց վրայ , և հաւատքի
անդրանկութիւնը մենք առինք պիտի ըսէին . հո-
գեւոր և մարմնաւոր իշխանութեամբ ալ խրոխ-
տաւով , ինչպէս իրենք իրենց՝ երկնից տէր կ'ըլլան .
նոյնպէս երկրիս ալ տէր ենք պիտի ըսէին , և թա-
գաւորաց իշխանութիւնը մեր հրամանէն կախեալ

պիտի ըլլայ ըտելով պիտի իրաւաբանէին : Այն
տեղը ան տկարամիտ քաղաքացին միտքս եկաւ ,
որ կը կարծէր ինքնիրեն թէ քաղաքի նաւահան-
գիստը մտած ելած նաւերը՝ բոլորնալ իրենն էր ,

Եթէ մեր անհամեմատ ընտրեալ հայրապետ սք
Պրիգոր Առաւորչին պէս՝ բազմաչարչար պապ
մը ունենային , որ յետ այնքան անտանելի չորչա-
րանաց , տասն և հինգ տարի ալ խոր վիրապի մէջ
սրանչելեօք ապրեցաւ . ի հրեշտակաց սպասաւո-
րեալ , և ապա վերին Աստախնամութեան ազգա-
բարութիւն յայտնուելով՝ երաւ ու ազգերը լուսա-
ւորեց հոգեշնորհ բարոյութեամբ և բրիտանա-
տիպ սրանչելագործութեամբ . հիմա ինքան իրա-
ւաբանութեամբ եկեղեցւոյ միահեծան գլխաւո-
րութիւն մը պիտի իւրացնէին :

Եթէ մեր սուրբ Մեորոպին պէս՝ ազգասիրու-
թեան հոգւով բոլորքեալ վարդապետ մը ունենա-
լին , որ իւր հրեշտակաւորն սրբութեամբ սրժա-
նացաւ մինչև ամենասուրբ Հոգւոյն Արտուծոյ
գրիչ ստեղծման հանդիսանալ Հայկազնեան հրա-
շանուող Աղգին հրաշարուեստ տառիցն , (աս ե-
ղանակ հրաշագիտ գրոց և ոչ մէկ ազգ մը ար-
ժանացաւ) արդեօք ինքան հիմա գլուխ պիտի գե-
րազանցէին ազգաց վրայ , և ինքան աստուածախօս
պիտի հանդիսանային աստուածային սք օրինաց
տախտակները ընդունող Վովսէսին պէս :

Եթէ Առաւորչեան Հայոց պարծանաց պար-
ծանք սք Յակոբայ Տեառն եղբօր հրաշալի և ա-
ռաջին աթոռ բրիտանական հաւատոյ խմբին հը-
ռովմէացւոց ձեռքն ըլլար , արդեօք հիմա ինքան
պիտի նպաստէր և սք Պետրոսի անհիմն աթոռին :

Եթէ Հայոց նախահաւատ ազգին պէս բրի-
տանական սք հաւատոյ սիրոյն համար ամենակերպ
սարսափելի չարչարանօք , սպանմամբ , հեղձմամբ ,
հալածմամբ , ցմահ բանտարկելութեամբ , սովով

ճարաւով և ազգի ազգի նահատակութիւնք քրիստոն
սական սուրբ եկեղեցւոյ հիմն հաստատելին, արդ
եօք հիմա ուրբան գեր'ի վերոյ պիտի պարծենային
ուրիշ համահաւատ քրիստոնեայ ազգաց առջևը՝
իր իրաւքնէ առաքելապետ իրաւաբանութեւնով:

Ասոնց ճշմարտութիւնը կը խոստովանին չէն կը ը
նար ժխտելու, և իրենք աշխարհածանօթ և աստ
ուածատուր պարգևներուն պէս բան մը չունին,
այլ միայն կը պարծենան յանուն սրբոյն Պետրոսի
կառուցեալ մեծ և հոյակապ եկեղեցիովը, և անոր
դաւանութիւնովը, որ և Քրիստոսի համատարած
Ս. աւետարանին մէջէն չկողոպտուիր: Թո՛ւ կարգան
նաև Հայոց քրիստոսասահման և առաքելահիմն
կաթուղիէ սուրբ եկեղեցւոյ ամենահրաշսի, ա՛խ
չէի, հիանալի, զարմանալի և անյսգելի հոգեհաւ
ադ. ճշմարիտ դաւանութեան հոգելի ճառերը,
երկնաթափանց աղօթքները, և սքանչելաբուեալ
Հատականի զմայլելի երգերը, զորոց կը համար
ձակիմ տսել և հրեշտակաց անգամ ըզմալի, ու
րոնցմէ թող սարսափին, թող յետս յետս եր
թան իրենց կամաւը, որ չզարնուին զգետնի, չի
մերձենան արատ դնել անարատին, անբժին, ան
սխալին, վերինն անձառելի եկեղեցւոյն իսկական
տրտկերին: Հայաստանեայց սքանչելագործ սուրբ
եկեղեցիին: Այն, չեմ սխալիր ըսել և ե՛ւ մի
եկեղեցի եղբարց քրիստոնէից Հայոց եկեղեցիին
հոգեձիր տատուածաբանութիւն հարուստ և կատա
րելագործեալ և թափանցիկ հրաշանուալ սրբա
ղան երգօք և փառաբանութեամբ զարգարեալ է.
բանգի անպատմելի սիրով սիրահարեալ է իր ան
մահ փեսային Յիսուսի Քրիստոսի յաշխարհ դա
լուն խորին խորհրդոց տնօրէնութեան անձառելի
դեղեցկութեանց, որովք նախապաշտեան արարիչ
Հայրն ընդ Արդւոյն միածնի և ընդ Հոգւոյն Է
ականի միշտ կը փառաւորուին:

Ա՛յ, ո՛չ, թող լսեն անսնոտիաշխատ ազգը ժրխ

տող հարբ , թէ մեր Նուարտընան ջերմեռանդ
ազգը կարօտ չէ բնաւին հաւատոյ մասին օտար ա
ռաջնորդի . քանզի քաջ կը ճանաչէ զիմն հաւա
տոյ և զհիմն եկեղեցւոյ առանց ակնոցի կտրդա
լով . քաջ կը ճանաչէ զոչխարսն իւր , որոնց որ
յանձնեց , առանց ցուսի և մախաղի . քաջ կը
ճանաչէ զՎետրոս առաքեալն նախասրատիւ առա
քեալ առանց Հռովմի աւելորդ հնազանդութ .
քաջ կը ճանաչէ զիշխանս փականացի արքայութե ,
թէ առանց կենդանի հաւատոյ ումեք ոչ բանան .
քաջ կը ճանաչէ զՀոգւոյն արքայ բղխումն առանց
երկու սկիզբն տալու միոյ աստուածութե : Քաջ
կը ճանաչէ զերկու բնութիւնն 'ի Քրիստոս անշը
փութ միաւորութեամբ . Նստաւած և մարդ կատա
րեալ , առանց հռովմեական աստուածաբանութե .
Քաջ կը ճանաչէ զխորհուրդ կենարար հաղորդու
թեան զիսկն կատարելու , այսինքն՝ զկենարար մար
մին և զկենարար արիւնն հաղորդել և ժողովագրեն ,
'ի յիշատակ Յիսուսի Քրիստոսի իսկե իսկ ճշմարիտ
աւանդութեան , առանց իրենց պէս խորելու ,
որք միայն 'ի մարմնոյն հաղորդել կուտան ժողո
վագրեան : Քաջ կը ճանաչէ անարօտ իբաւաբանու
թիւնն և անսխալուէն իսկուի Նստաւած միայն .

Թէպէտ յառաջ քան զյարութիւնն խոստացաւ
իւր ընտրեալ աշակերտաց անենակերպ շնորհօք
լցուցանել , երկնի և երկրի հոգեւոր իշխանութե
զարդարել զկրենք , բայց նախ մինչև որ իր յաշ
խարհ գալուն հայրասանման տնօրէնութիւնները
չկատարեց , փրկառիթ խորհուրդները կատարելով ,
որանչելիքներով , խաչի և մահու համբերելով , և
ապա յարութիւն առնելէն ետեւ ամենուն հաւա
տար տուաւ զիշխանութիւն փականացի , այսինքն՝
կապելու և արձակելու , փշելով 'ի նոսա ասաց .
“Նէք հոգի սուրբ , զոր որ կապիցէք՝ կապեալ
լիցի , և զոր արձակիցէք՝ արձակեալ լիցի ” : Նո
էր քահանայական իշխանութիւնը . և ապա համ

բառնալու ժամանակն ալ ամենուն մէկէն ըսաւ .
 « Տաւա ինձ իշխանաւի յերկինս և յերկրի . որպէս
 առաքեաց զիս Հայր , և ես առաքեմ զձեզ : Դիտե-
 ցէք այսուհետեւ՝ աշակերտեցէք զամենայն հեթա-
 նոս . . . և ահա առիկ ես ընդ ձեզ եմ զամենայն
 աւուրս , մինչև 'ի կառարած աշխարհի » : Այսու-
 ևս ձեզնորդեաց զիրենք եպիսկոպոս , և յետ
 համբարձմանն ալ , յորժամ և ամենառուրբ Հա-
 ղին Առաւած իջաւ վրանին , և ամենն ալ լցան
 Հոգւովսրբով , անատենն ալ պսակեցան կաթու-
 ղիկոս , որ ալ սցնուհետեւ չվախցան աշակերտք ,
 չերկնաեցան , չթերահաւատեցան , մատնութեան
 գործ չգործեցին , չուրացան և չտկարացան 'ի հա-
 ւատս , այլ սկսան անկէ ետեւ իրենց տիրոջ առա-
 ուածապարգև շնորհաց իշխանութեամբ հիացու-
 ցանեղ զաշխարհ աստուածակերպ սքանչելագոր-
 ծութեամբ և քարոզութեամբ :

Բաւական է ուրեմն ասանկ մնորի յուսով ի-
 րենց խորդ հայր Հռովմի տապը խաբելով երջան-
 կաբար կեանք վարելուն համար՝ տիրասիրութիւն
 ցուցունելով իրեն ու տեսակ տեսակ մեղրածու-
 րան բերանովն յուսադրելով զինքը՝ թէ մենք
 Հայոց ազգը հնարքներով կորսանք կը մոլորեցնենք
 իրենց եկեղեցիէն . բայց աղէկ գիտենք որ՝ եթէ
 իրենց 'ի բնուստ անտի երջանիկ կեանքնին , որ ըստ
 հոգւոյ և ըստ մարմնոյ կը գերազանցէ քան զաշ-
 խարհականաց , զնոյն եթէ իրենց հայրենեաց
 Հայաստանի և վանքերու մէջ գտնէին՝ անատեն
 առոյգ իրաւաբանութեամբ կը խոնարհէին իրենց
 հայրենեաց և իրենց եկեղեցիին գիրկը . բայց ու-
 թովհետեւ գիտեն և քաջ տեղեակ են թէ Հայոց
 կրօնաւորաց վարքը անոճնական և կրօնիդեան հե-
 տոց կը հետեւի . կեանքերնին փափուկ չէ , այլ չո-
 նաշխարհիկ , խիստ , և կամաւոր աղքատութիւն է ,
 կը ջանան որ Քրիստոսի սրտուիրած խաչ և լու-
 ծը կամաւ և սիրով տանիլ , անարատաքար մ . . .

ուիլ, փան փառացն ալքայութեան: Կողմնասի-
րութեան թող չիտան աս իրաւաբանութիւնս,
քանզի անոնց և մեր կրօնաւորաց և հասարակ ժո-
ղովրդեան մէջի կենաց և փարուց տարբերութիւնը
յայտնի է ամենեցուն, երևցած գիւղին՝ ուղե-
ցոյց պէտք է:

Արդ՝ թէ և այսպէս պախարակելի չէ ամենեին
և թէ իւրաքանչիւր ազգը իւր եկեղեցին և իւր
եկեղեցիին սուրբ ձիրքերը գովելով պաշտպանել,
()րինակի ազգաւ՝ մէկ հօր որդիք երբոր ամէնե-
տա՝ տունի տեղի և ընտանեաց տէր կ'ըլլան, ամէն
մէկը կը պարտաւորի նախ իր տան հաղածութիւնը
ընել և իր տան և ընտանեաց յաւաքագիծութեան
փայօք ջանասիրել ըստ ամենայն մասին, որ իրա-
ւամբ ըստ տեղւոյն թէ՛ իրմէ և թէ ուրիշներէն
գովեալից արժանանան. յորմէ չհետեւիր իրենց
ճնողքը և ճնողաց երախտիքը ուրանալ և եղբայր
եղբոր տունը քակել. Ահա աս բարենպաստակ դի-
տաւորութեամբ մենք ալ մեր եկեղեցւոյ ճշմարե-
տութիւնը, անարատութիւնը, քրիստոսական և
առաքելական հիմամբ կառուցեալ և սք վիմաւ
հաստատեալ, և յուսմէք անկախ ըլլալուն յայտնի
ճշմարտութիւնը՝ ճշմարտապէս քարոզելու պար-
տաւոր ենք: Բայց ես իմ աչքիս լուսաւորութիւն
գովելով՝ ուրիշն կոյր է ըսել չէ. իւրաքանչիւր
որ իր աչքը պահպանելու բնութեան պարտաւո-
րութիւնն է, բայց անհնարին անիրաւութիւնն
ան է՝ երբոր չար նախանձը ջանալ կու տայ ընկե-
րին աչքը կուրցընել, ինչպէս որ մեզմէ անջատել
լուսաւորութեամբ պարծողներէն կ'ըզգանք: Բայց
մեր սուրբ եկեղեցին կը յորդորէ քրիստոսական
սիրով ընկերնիս սիրել, հայրենասէր և ազգասէր
ըլլալ, նաև համահաւասարիստոնեայ ազգաց հետ
քրիստոսաբարոզ սիրով կենցաղավարուիլ, ազգի-
մը եկեղեցիին և հաւաքին արատ մը չիղնել, և
չչ նաև հռովմէական սուրբ եկեղեցիին վրայօք

արատ մը կ'որոնենք , և ոչ իր ժողովրդեան կեր-
պիս կամ կերպած կը կոչենք , և ան որ մեզմէ կը
լսեն՝ ան ալ իրենց մեզի զուցածներուն արձա-
գանդներէն են, որ կրկին իրենց տեղը կը դառնան։
Թէև այնպէս՝ բայց մենք եղբայրսիրութիւնը
չենք ժխտեր . և մեր Սուրբ եկեղեցին չ'եներեր
որ ժխտենք , քանզի քրիստոսական սիրով կը պար-
ծի մեր եկեղեցին . եղբայր ենք , այն , միայն հօր որ-
դիք , միայնօր ծնունդք , միայն սեղանոյ հաղորդակիցք ,
միայն Քրիստոսի արեամբ գնեալ ժողովուրդք , բայց
ազէկ թող գիտնան որ՝ Յովորն առաւ իւր առ-
նելիքը , նորէն Ասաւ ջըլար ջըլար ջըլար , և չի
կրնար ըլլալ , կը խաբէ՝ չի խաբուիր , ճշմարտու-
թենէն պարտաւորեալ է խաբելու զընդդէմն և
նչ խաբուելու . Իր անարատ Ս . Եկեղեցւոյ ճշ-
մարտութիւնը ուղղափառութիւն և անսխալութիւնը
չուրանար , յոր կոչումն ճշմարտութեան հաւա-
տոյ կոչեցաւ . 'ի նոյն կայ և 'ինմին կալոց է , գլուխ
սուրբ և առաքելական եկեղեցւոյ՝ միայն Յիսուս
Քրիստոսը կը ճանաչէ և ոչ զմարդը , կենդրոն
միութեան՝ միայն Յիսուսի Քրիստոսի քարոզած
եղբայրսիրութիւնն կը ճանաչէ , որ ըսաւ . “ Ամե-
նայն օրէնք և պատուիրանք 'ի մի բան կատարին ,
'ի Սիրեսցեսն զընկեր քո իբրև զանձն քո ” և
նչ ապականացու հողն և քարը : Իստէ պատուել
իրեն առաքելայաջորդ սրբազան անձնադիր հովուա-
պետները իբրև պատկեր և փոխանորդ Քրիստոսի,
և հնազանդ է միշտ անոնց քրիստոսաբարոյ ճշ-
մարտութեան բանից այժմ և յաւիտեան :

Ի վերջոյ՝ դիցուք թէ արդարև Ս . Պետրոս նա-
խահետևող և նախապատիւ աշակերտն Քրիստոսի՝
գնացած ըլլայ 'ի Հռոմ ու հոն նահատակուած
ու թաղուած ըլլայ , կամ իր աթոռը հոն հաստա-
տած ըլլայ , ինչպէս որ արտաքոյ սբ Մրոց տւան-
դուք այնպէս հռչակեալ է , թէ՛ իրաւ , թէ՛ սուտ .
բայց Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ սբ հաւա-

տոյ ճշմարտութիւնը և տաքերական եկեղեցւոյ
ուղղամասութիւնը հոնտեղ մնալէն, հոնտեղ նահա-
տակուելէն կամ հոնտեղ աթոռ հաստատելէն կը
խեղալ չեն և կախեալ չեն ըլլար, Քրիստոսի հա-
ւաաքը Պետրոսի գերեզմանէն չի բոլորիր, Պե-
տրոսի աթոռ իր դաւանած հաւաաքէն կը պա-
տուուի, և ոչ թէ հաւաաքը միայն Պետրոսի ա-
թոռէն. հաւատոյ արմատ Աստուծոյ անքննելի կա-
մոյց խորութեան մէջը թաղուած հաստատած է,
դորն որ յայտնեց աշխարհի իւր սուրբ աւետարա-
նաւ իձեռն միասիրտ առաքելոցն, և ոչ թէ շը-
ռովմի. Պետրոսի կարծեալ գերեզմանին վրայ շինու-
ած եկեղեցիին մէջը. և ոչ իրեն կարծեալ աթոռ-
աւակալից հողածին մտաց ինքնագիւտ և կողմնասէր
արամաբանութեամբ սահմանեալ անսխալութեան մէջը.

Այս մէկ ժամանակ երբոր առօրինակ եկեղեցի
եկեղեցւոյ դէմ ատելութեան նիւթեր նիւթած
չէին, և կը կենար՝ սուրբ Պետրոսի և Պօղոսի սիրոյ
և խոնարհութեան և ջերմ աստուածապաշտութեան
ցանկալի շաւղաց մէջ, և եկեղեցւոյ ատելք մի-
նակ հեթանոսք, կռապաշտք և անդարձ շրեայքն
էին, և ոչ հիմակա ան պէս մէկ Քրիստոսական
հաւատոյ և շնորհաց ճնունդք իբրեւ օտար և այլա-
կրօն իրարու սխերիմ թշնամիք եղած կատեն ու
կը պախարակէն զիրեարս գրգռութեամբ առաքե-
լաներհակ վաղապետաց վարդապետութեամբ.

Չեմք ժխտեր, այո՛, և զանխուլ չեմք ան ժամա-
նակուան, այսինքն՝ փրկչական հազարերորդ թու-
ոյն մատերը, յորս գրեթէ հռովմէական սուրբ եկե-
ղեցին, եկեղեցական սուրբ խորհուրդներով և հա-
ւատոյ ճշմարիտ սահմաններով համաձայն ըլլալով
ան ժամանակուան մեր վարդապետներէն սմանք
ուղեցին միաբանիլ անոնց հետ, քաջ որովհետեւ
անոնք չմնացին ան արտոտութեանը վրայ, այլ սկը-
սան կերպ կերպ նորամուտ և օտարութեամբ խոր-
հուրդներ խոթել իրենց հաւաաքին մէջ. որոնցմէ

ահա մէկ բանին հասնշանակել լաւ վարկայ 'ի տեղեկութիւն չէ թէ մեր գիտնականաց , այլ մեր միամիտ և ջերմեռանդ հասարակութեան :

ա . Յղխումն Հոգւոյ սրբոյ միայն 'ի Հօրէ ելանէ , ինչպէս և Քրիստոս Մտուած ինքն աւանդելով մեզ յայտնեաց . “ Հոգին ճշմարտութեան , որ 'ի Հօրէ ելանէ , նա ուսուցանէ ձեզ զամենայն (Յով . ժե . 16) : Բայց անոնք աւելցուցին բղխեալ և յԱրդւոյ , երկու սկիզբն տալով միայ սկզբնաւորութեան , բ . Նոյ երկրաւ դաւարանի մէջ մեղաւոր հոգւոց փրկութիւնն գտնալը : գ . Պապէն գրածով մեղաց և պատժոց ներողութիւն արքայութե մէջէն տեղ գնելը : դ . Դոգմադոց միայն Քրիստոսի կենարար մարմինէն տալ և ոչ կենարար արիւնէն , ե . Թծաշունչէն և սբ գիրքերէն դուրս ուրիշ չգրուած Թծային պատգամներ ունենալը զորոնք որպէս թէ Թծային աւանդութեամբ պահած են իրենց եկեղեցիին մէջը : զ . Հռովմայ պապը Ս . Պետրոսի յաջորդ դատելով ամէն հոգեւորական գլխաւորաց վրայ միապետական իշխանութիւն ունենալը : ե . Քրիստոսի եկեղեցւոյն վրայ միապետական կառավարութիւն ունենալը : Վահանայից և սարկաւազաց չամուսն սեալը (երանի թէ կարգուած քրային ու կենդանի մարդ քաւարանը չտանէին և ջերմէին . . .) թ . Դոգմադոց Թծաշունչը կարդալու արժան չտեսնալը : ժ . Ն . քրիստոնեայ ժողովուրդը որ Հռովմի եկեղեցւոյն և պապին Հնազանդիր՝ փրկութիւն չգտնալը եւ Ս . Մարգարէ արժանի չլլալը : ժա . Իրենց աշխարհականացը արգիլել Հռովմայ պապին Հնազանդօղ քրիստոնեայ ազգերէն , զորոնք հերետիկոս կանուանեն , ընդ որս է և մերս Սուսաւորչեան ազգ :

Մհա ասոնցմով տարբերելով առաքելական ուղղափառութենէ՝ զստուեցան Հայոց և Յունաց եկեղեցիէն . և կը ջանան որ առ իրենց կամաց նորամուտ գիւտից և խորհրդոց մենքալ հետեինք , որ լուսաւոր դատուինք իրենց քովը , ապա թէ ոչ

Ի խաւարի մնացած կըլլանք : Բայց առ օրէնքները՝
 Պետրոսէն և ոչ ուրիշ առաքելներէն սահման
 եալ են , որ զմեզ կը հրաւիրեն անոնց լուսով
 լուսաւորիլ . մենք գոհ ենք , որ իրենց առ նորա
 մուտ և նորահայտ օտար ուսմանց և սնաժառու
 թեանց գայթակղեցուցիչ լուսով խաւար կը դառ
 ուինք , բայց օրհնեալ է Աստուած , որ քրիստոսա
 կան ճշմարիտ հաւատոյ լուսով , առաքելական հի
 մնադրութեանց . ու հոգեգործար սուրբ ժողովոց
 սահմանաց և հանգանակաց ու անոնց յաջորդ ճշ
 մարիտ և ուղղափառ վարդապետութեանց լու
 սովք լուսաւորեալ եմք :

Ասկայն այսու ամենայնիւ քաջ ի միտ թող առ
 նուն ան առաջի մարդկան բարձրացեալք հարք ,
 զի մենք Վառաւորչեանքս մեր առաքելական սբ
 եկեղեցւոյ քրիստոսապարզ և նշանաց և սքանչե
 լագործուեց ապաւինեալ ջերմեռանդ հաւատով
 կը յուսանք , որոնք ինչպէս մեր լուսաւորչեան ա
 ռաքելական եկեղեցիէն զակառեցան . և հիմա ալ
 անիրաւաբար քարածիգ կըլլան զիրենք ծնող սբ
 եկեղեցւոյն իրենց մօլեռանդ բարոգութիւններով .
 յետ ժամանակաց ընդ ներհակը պիտի քարոզուի
 և մեր լուսաւորչական քրիստոսահիմն եկեղեցւոյ
 ճշմարտաշաւիղ և անարատ ընթացութիւնը՝ վե
 րադին պիտի խոտառվանուի իրենցմէ , որուն ճշ
 մարտութեան աննմանութիւնը՝ իբրեւ ակն պատ
 ուական առ այժմ իրենց խղճարաննուն մէջն ջըր
 դողեալ ջուրին տակը սուղեալ կը մնայ . կը սպա
 սէ քրիստոսական ակառաքարատ բժշկութեան մը :
 Բայց մեր եկեղեցին երկայնամիտ է . գիտէ համ
 բերել , և օտարաց և բարեկամաց քարածգութեց ,
 գիտէ Հօր մօյ պաշտելի կամաց բազմութիւն և եր
 կայնամութիւն . մինչև ցդարձ անառակ որդւոյն ,
 նոյն ան է . որ մէկ կողմանէ մովսէսին կը ստիպէր
 զիրայէլը փառաւանին գերութենէն ազատէ , և
 մէկ կողմէնալ փառաւանին սիրտը կը խտացու
 ցանէր . մինչև որ երկուքնալ իւր պատրաստեալ
 սքանչելեաց տեսարանին կենդրոնը շոտովմմք
 հասցունէ :

Խ Թ Լ Ն

ԸՆԴԴԵՄ

Ճ Շ Մ Լ Ր Տ Ո Ւ Թ Ե Լ Ն

Լ Բ Լ Յ Ո Ղ Լ Յ*

Ոմն յազգասիրաց յածեալ զհարազատ, 'ի դարձին իւրում
Սատուց ինձ մատեան մի փէննայատիպ՝ քառակերպ անուէն,
Նուիրել վեհազնոյն յուխտէն Վեհնայու՝ լոյս տալ հաւատոյն
Ճանաչել զՍեպրոս իբր երկրորդ՝ Քն՝ զՀռովն գահ Հոգւոյն
Յորում հաղիւ գեռ զապագօր անուանց միտք իմ յուղէին,
Նորսփիւռ լուսոյն գիտել զծագումն, զոր ազգաւ պատին,
Յոր լոյս Քնի գեռ չէ թափանցեալ, գեռ ցարդ խարխաւին,
Հարկ եղև զմատեանն հեռակայ ումեք շնորհել 'ի զննին:
Յորմէ որչափ զգաց հայրենասիրիս նախանձն բնածիր,
Ըրձակեալ քարանց բանից դառնութե առ ազգ մեր բնտիր,
Ոչ տարաւ սիրտն իմ լռել վատաբար բանից լուտանաց,
Ի՛նչ եկեղեցին՝ տունն Նորրորդութե զարմից Հայկազանց:
Խռովայոյդ յայնմիկ 'ի նոր մատենի՝ քառակերպ անուէն,
Կէս մի թարգմանել, կէս մի յաւելուած մախձիւ թաթաղուն:
Ուր պարունակին չորք իշխանութեանց գերազանցութի.
Որովք տայ սրբծիլ պապիցն Հռովմայու հովիւ ծայրագոյն

* Որքան որ ներեց ժամանակը Վ. Սեպրոսի Գեպրոսի անուանեալ գրքին քովս մնալու, որուն յառաջարանու թիւեր հարեանցի մը կարդալով քիչ մըն ալ յառաջ անցնելով իրեն ծոցին մէջի աքացի կծու հարուածները երբոր զգացի՝ նախանձն առաքելական ճշմարտահիմն եկեղեցւոյն մերոյ բզշափ անձինս մուցունել տալով բորբոքեց զիս խիւսա՝ իրաւանցս փութով պատահիլ անիրաւի առաջելոյ բանից քանի մը թերթ համառ օտակի ոտանաւորներով, զորոնք տալա յորդորմամբ ոմանց աղգեաւնդ ուսումնականաց մէրոց պարզ պատմութեան աշխարհաբառ լեզու, հասարակ ժողովրդաց մերոց դիւրմացութեան համար, սակաւ ինչ ևս ընդլայնելով. գրինք զսնիկայ իբր պատեանք 'ի սկզբան, և հռանձաւորը 'ի վերջը՝ իբր խթան ընդդէմ աքացելոց ճշմարտութեան:

Ար յուսամ որ ընթերցողք ով որ և իցէ արդարութեան հոգւով դառնելով չեն մեղադրեր մեզի. քանզի այն նորօրինակ գրքին՝ այս նորօրինակ առնուն տեղորակովս պաշտպանել մերս Եւաքելահիմն Վառապարհեան Վաթսկիկեկեղեցւոյն անաբատութիւնը՝ անթխտելի ճշմարտասիրութեան սոփ պոլմն է:

Մինն ասի՝ ասի՝ արքայն Պարսի, որոյ գեռ չիք հիմն,
 Երկրորդն անուանի՝ հիմն էկեղեցոյ, վէ՛հ լինի ինքնին:
 Եւ երրորդն՝ ալիւր իրաւաւեանոսիւն, յոր չիք նշան իմն,
 Եւ չորրորդն կոչի՝ կենդրոն Ժողովեան, իմա ըստ ներհակին:
 Զորում Քրիստոսի սուրբ առաքելոց նոր պաշտօն բաշխէ,
 Եւ սաւառորութեան դարուս պանծալով՝ նոր հաւատ զոն,
 Վիստայ զազգ մեր իբր մառախլապատ, յիւր լոյսն հրաւիրէ,
 Եւ արաքոյ քան զայն՝ մնացելոց ազանց դժոխք բացեալ է:
 Օրս և ոչ Յիսուս և ոչ առաքեալք՝ ընտրեալք ընդ հանուր
 Եւանդեցին մեզ կրել զայսպիսի բռնութեանց անուր:
 Օ ի շունչ Յիսուսի զսէրն եղ կենդրոն՝ անաստ և մարուր,
 Թէ և նա՛ ի սոյն ծպտէ զինքն, սակայն յիսուեց թափուր:
 Օյառկացեալ անունն ոյ առնուն թէ՛ եմք անսխալ:
 Արտան եթէ՛ փականք և կապանք մեզ իսկ է տուեալ:
 Հաւատոյ սուրբ ջահն լուսաղնեանս ազին համբաւեն շիջեալ:
 Հոգան ի փառել յիւրեանց լապտերէ Հռովմեաճաւալ:
 Արպէս էր երբեմն՝ տիրէր և Վիոս իբր երկնից լոյս բոց:
 Եւ տէն Պոսիդոն, անդէն Պոլուտոն իշխան դժոխաց,
 Պանծայր և Յանոս իւրովք բանալեօք ի մէջ չաստուածոց,
 Արպէս թէ դիտող ապագայ դիպաց նաև անցելոց:
 Եւս պարծելք, զորս ի քէն առին, ո՛ր դար լուսաւոր,
 Արպէս և երբեմն ընդ քո իսկ նախորդս առին դիք բոլոր:
 Եւ նապարծք շամբուշք, դոռողք, և հսկայք, յերկրի երկնաւոր:
 Ինդ ամալս ընդ կայծակս, ընդ հուր և ընդ սուր՝
 միմեանց բռնաւոր:

Յայս միտ և օք պարծին բարձրանալ պատրել զլուսաղնեայս,
 Ինցըն նմանիլ վէհ իշխանաւորս աշխարհաճանախ:
 Բայց հաւատոյ լոյսն ո՛ր դգեցաւ, զոր ծագեաց Քրիստոս:
 Եւ հնար է թէ՛ շիջի յուժեքէ կամ կալ ի Վետրոս:
 Պարծին թէ դարոյս լուսաւորութք հանձարք ծաղկեցան,
 Եւս քան զՆերակլեանն արձան աներկիւղ՝ Օնանդր անցան,
 Աչ առաքէն և Նաւափարքն մեր մեծ արձան անցան,
 Արոնեալ զՎետրոսն ի դիրս Հռովմայու, զնա անդ ոչ գտան:
 Հաւատոյ լուսով ոչ որ սպասէ նոր լուսաւորիլ,
 Արոյ թափանցիկ լոյսն ներգործեաց ի կեանս տանիլ:
 Մնան գործք տալ ոգի սիրոյ, հաւատոյ և նորօք պարծիլ,
 Թարց գործոց մի որ յուսացի վիմաւ կամ իսկ Քրիստոսիւ:
 Իսկ նոքա վիմաւ, այսինքն՝ Վետրոսիւ պարծին գոլ նախկին,
 Պարծին ի վեր քան Վսիւ պարծողք՝ զորդւովք ճշմարտին,
 Եւ այնպէս դատեն փրկարար խորհուրդ գալստեան Փրկչին,
 Արպէս թէ միայն ընդ Հռովմայ հաճեալ ի նա զետեղին:

Այն քաղաքացւոյն նմանեալ յիմար, որ կարծէր այն նաւք,
 որք մտանեն անդր 'ի նաւահանգիստն՝ իւրեան են համայնք.
 Կամ այն փոքր մանկան, որ կամէր զծովն՝ կճեփիւ ընկուղին
 փոխարկել 'ի փոսն շինեալ յինքենէ մերձ ծովեղերին:
 Թողեալ զհսկուէ զգաւանութիւն՝ 'ի Վերորոսն պարծին,
 Ար ինքն Վերորոս այնու իսկ է առ՝ վասն իւր զերանին.
 Եւ այնպէս է յալով քնոյն դաւանութք զերկիր և զերկին
 Կայ ստացան՝ քան զՎերորոսն յաւետ լեալ վէմ ճշմարտին.
 Սեր նախնիքն, այն, զՎերորոսն երգեցին փոխանակ վիմին
 Հաւատոյ, զոր ինքն 'ի Հօրէն լուաւ 'ի Թափօր լերին,
 Օնոյն դաւանեաց յորժամ հարց Յիւր ընտրեալ խմբին,
 Վերորոս փոխանակ ամենիցն արար զպատասխանին.
 Օհ նախ քան զՎերորոսն՝ բազումք 'ի սրբոց զնա յայտնեցին,
 Արդի Լուսուծոյ Հօր յերկնից իջեալ զնա դաւանեցին.
 Սարգարէք, հրեշտակք, և մոգք և հովիւք, Սիմոն ծերունին
 Կարապետ Բանին, և Նաթանայէլ, մայրն Յովհաննէսին:
 Նաև 'ի յարքայս նախահաւատն մեր Աբգար արքայն է.
 Եւ հարիւրապետն որ կայր առ խաչին, աւագակն յաջմէ.
 Եւ տեարք մեռելոց և կաղք և բորոպք և կոյրն 'ի ծնէ.
 Այլ և դէք անգամ գոչեցին զՅիսուս որդի 'ի Տեառնէ.
 Վերորոսին անուն վէմ Թարգմանելով նմանութիւն առաւ.
 Ինդ իւր դաւանման անունն յարմարեալ համանուանեցաւ.
 Օհ հաւատն է վէմ, յոր հաստատել կան հոգեւոր շինուածք,
 Աւր սնանի հոգին, զորոյ հիմն արկին համայն առաքեալք.
 Բաջ գիտեմք եթէ՝ նպատակ մտոց զմեզ բարդաց
 Այլ վասն Բրիտտոսի և ոչ Վերորոսի ճգնին սուրբ կամաց,
 Այլ հաճոյանալ պապիցն հռովմայու մոլին յայս նախանձ.
 Այլայլէն զծնունդս սբ Երրորդուէ, լուր անձառ Լուսուած.
 Եթէ Թշնամւոյն նախատել էր զմեզ սիրտք մեր տոկային,
 Բայց սոքա զաւակք զակատեալք 'ի մէնջ՝ ընդ մեզ պայքարին,
 Թող գոչեն որքան զօրէ շունչ նոցա 'ի լուր աշխարհին,
 Բաջ գիտեմք լերանցն յահագին երկանցն Թէ զի՛նչ ծնանին.
 Վարժեալ է մեր ազգ առ երանութեց զոր Յիսուս ասաց,
 Այն որ զայս աշխարհ իւրոց սիրելեաց կամաւ խաչ գրեաց,
 Վասն անուան նորա տանիլ սուտ բանից անհիմն զրպարտաց,
 Փոխանակ նորա՝ յուսամք հաւատով առնուլ զվարձն անանց:
 Նոցա ազգատեաց և մերս ազգասէր բորբոքեալ նախանձ,
 Ենչէջ են 'ի վէճ նոցայն 'ի Վերորոս՝ մերն յոյսն առ Լուսուած.
 Մինչև յայտնեացի և մեր սուրբ լոմայսն ընդ նոցա ճոխ գանձ,
 Արտագիտին այն Թագուն գանձանակ գիտողին գաղտնեաց

Եւք այն սք վիմաւ, զոր 'ի Հօրէն իսկ լուար զիւր որդւոյն,
 Եւքա այն վիմաւ, զոր 'ի մարդկանէ ուսեալ են զնոյն,
 Իւրացուցուք աստ իւրաքանչիւր մէք զաղատ սք հաւատք:
 Բայց Տէրն ճանաչէ զիւրոն իսկ 'ի դործոց, հերքէ նա զճոխ բան:
 Եւք զինել եմք միշտ սիրով ճշմարտին զհաւատն մեր նախկին
 Պահել միշտ անբիծ, որպէս և նա իսկ անարատ ինքնին:
 Ար բղիւի 'ի բուն սուրբ վիմէն կենաց, որ է Հօր Արդին,
 Օր Պօղոս վկայեաց, վէմն էր ինքն Քս, ոչ մարդն հողածին:
 Եւք գիտեմք որպէս լոյսն 'ի հայելւոջ տայ նմանութիւն:
 Երկայէս և հաւատն տեսանի 'ի մարդս, բայց ոչ իսկութի:
 Եւքա Պետրոսն փոխեն 'ի Քս. վէմ գայթակղութեան,
 Եւ իւրացուցեալ իւրեանց և եթ տէր կամ մերձ ազգական:
 Եւք 'ի սք կոչումն, յոր կոչեցեալ եմք կամք մեամք հաստատ,
 Եւքա Պետրոսիւ և մէք Քսիւ պատրաստ եմք 'ի մարդ:
 Մինչև վճռեցէ ճշմարտութեան տէրն զարդարուէ դատ,
 Օամօթի հարցէ յատեանն համայնից հերձողս զհաւատ:
 Եւք յենեալ միշտ 'ի սք մեր մատեանս՝ մատեանք Հօր եխօս:
 Եւքա թող հիմնին նոր յիրաւաբանն 'ի Վաւիւնմոս,
 Ի յերկուց աստի՝ ո՞րք հաճեցի՝ իրաւ արարցէ,
 Եւք որ զՊետրոսն՝ 'ի Հռովմ կամի՝ թող դօտի ածցէ:
 Եւք գիտեմք զՊետրոսն դաւանողն զՔրիստոս՝ նա զմեզ ունի,
 Եւքա կաշկանդեալ՝ կամին զնա ածել՝ 'ի Հռովմ բռնի,
 Եւ աս ստուգ է՝ չէ վարկադարադի, զի բան Տեառն լոցի,
 Թէ յետ ծերութեան՝ տանեն զՊետրոսն ուր նա ոչ կամի:
 Եւք զորք կենդրոնն՝ զհաւատն գիտեմք ազգաց միութեան:
 Թող նորա զՀռովմ բարձրացուցանեն. ո՞չ, կենդրոնն ունայն,
 Մինչև նա ինքն Տէրն կենդրոնին սիրոյ իւր իսկ օթարանն,
 Զուցցէ 'ի սուրբ սիրտս՝ և ոչ թէ 'ի գիրս հռովմէասահման:
 Եւք անտարակոյս ուսեալ եմք եթէ՝ հաւատք Քրիստոսի,
 Բուն քրիստոսն իւր թէ և ուր իցեն՝ միշտ աղատ պարծի,
 Բայց նորա զՊետրոսն՝ հերձուածողութեան արարեալ գործի:
 Տան գայթակղութիւն սք եկեղեցւոյն զվիմէն Քրիստոսի:
 Եւք իսկ հաւատով զՅիսուս գիտեմք իւր կենաց փականք:
 Օր բաշխեաց իւրոց, զայն իշխանութիւնն եւ աս հատարակ,
 Բայց նորա միայն Պետրոսին շնորհեն, մոլոր երևակ:
 Արով արգարե խռովեալ այլայլեն քրիստոսնից կեանք:
 Եւք գիտեմք թէ՝ մեծն Աստուանդիանոս վեհափառ սք կայսրն,
 Խոնարհեցաւ մերս սուրբ Առսաւորչին 'ի բարձն և 'ի յաջն,
 Եւ ասպա 'ի դէմն իբրեւ Քրիստոսի, այն աշխարհական
 Եւք մերձեցաւ տալ՝ համք սր միածնին յընտրեալ բարեկամն

Բայց նոցա նախանձն մոռացուցեալ է զխկութեան պատկերն .
 Բանգի մերս ընտրեալ սուրբ Նուսահորին սրբոց գերիմեր
 Բացագլուխ գծեն՝ սք Սեղբեստրոսի տան զաջն համբուրել .
 Երաթանգեղոս զայս գիտէ վկայել յխկութեանց տարբեր :
 Սէք պարծիմք ՚ի բնուստ՝ պատգամօք վերին սուրբ

Հոգւոյն հնչմանց ,
 Թող նոքա պարծին պատկերօք նոր իմն ՚ի խեռ իւրեանց ցանց ,
 Մինչև եկեսցէ անաչառն ՚ի դատ համայնից կենաց .

Նա գիտէ մեկնել զիւր օգիսն ՚ի յաջ ՚ի ձախմէ այծեաց :

Սէք պարծիմք մեր սք հաւատոյ գրեամք ճշմարտին կամօք
 Արովք անշարժ կայ մեր եկեղեցին հաւատոյ վիմք

Նոքա զՍեպրոսն և եթ կարծեն հիմն , հիմնեն հիս մտօք ,
 Փուտ փաստս բարդեն հին նախնեաց իւրեց հնոտի նամակօք :

Սէք ոչ խորութիւն ձգեմք յառաքեալս , զորս Յի Կոտուած
 Բնորեաց ՚ի մի սէր և ՚ի մի պաշտօն՝ բարոզ ք փրկութեանց ,

Նոքա այլայլեն զՍեպրոսն յեղբարց իբր զամն գերազանց ,
 Եւ պետրոսանան ՚ի վերայ ազգաց առ փառաց իւրեանց :

Սէք զամենեւեան գիտեմք համաշնորհ նաև համահզօր

Օմի իշխանութեան առին զՀոգի հաւատար բոլոր ,

Նոքա պսակեն զՍեպրոսն վեհագահ , զՅովհաննէս ստոր ,

ՕՅակոբոս , զՊօղոս , և զայլն նդ Սեպրոսի իշխանք ակնկոր :

Սէք քաջ գիտեմք թէ՛ այն ինչ Հոգին էջ ՚ի սք առաքեալս ,

Հաւատար բաշխեց ընտրելոցն զշնորհս՝ հովուել զիւր սջխարս .

Բայց նոքա Հոգի լեալ կրկնեն լեզու Սեպրոսի նոր իմն ,

Բարձրացուցանեն ծայրագոյն ՚ի գահ զի ինքեանք պատուին :

Սէք առաքելոցն տամք պաշտօն պատիւ անայլալքար ,

Արայէս ինքն Յիսուս և զերկօտաասան կարգեաց մի եղբայր .

Բայցնոքա զՍեպրոսն հանեն ՚ի դասէն՝ կարգեն բռնաբար

Նաքելապետ , և տէր փականաց , միւսքն պաշտօնատար :

Սէք պարծիմք յայն ձայն , որ գայ անընդհատ յաճատահման

Յաշխարհածանօթ ՚ի սեպուհ լեռնէն վեհ Արարատեան .

Աւր տեղի գտաւ հին եկեղեցին մարմնազատ տապան ,

Ար մայր գրեցաւ մայր եկեղեցւոյս առաքելական :

Նոքա թող պարծին ՚ի ձայնն , զոր տան Հաւովմայու ժայռեր ,

Ար չծնաւ երբէք ոչ խաղաղութեան ոչ միութեան սէր .

Ինդ այն ձայն օձտօղ ոչ այժմեան և եթ՝ այլև հին դարեր ,

Վկայեն լինել նիւթ թշնամութեան ընկեր ընդ ընկեր :

Սէք գիտեմք եթէ՛ առաքեալք չոքան յաշխարհ ընդհանուր

Բարոզել հրէից և տարրապաշտից ՚ի հօւր և ՚ի ջուր ,

Եւ մկրտեցին սուրբ երրորդութե յանուն կենաց դուռն ,

Առ դարձի նոցա՝ սիրով կրեցին զհաջ և զսուր :

Բայց նորա սողան 'ի համահաւատութեան և ոչ յանհաւատութեան
 Եւն մարդաստեղծ պատգամ՝ բայց գիւրեղծ, այլայլեն
 զհաւատս :
 Տան գայթակղութի միայ հօր որդւոց 'ի կենաց ժառանգս :
 Եւ յառ համարին ըստ սրբոցն առնուլ զկենաց պատկս :
 Սեբ քաջ հովաւապետ ունիմք, որ յենեալ է յաւետարան :
 Նորա զՎեարոսն նոր տանին 'ի Հռովմ առ գործել գարան :
 Սեբ 'ի սուրբ կոչու մն, յոր կոչեցեալ եմք 'ի նոյն կամք մնամք :
 Նորա ժիտեցին զկոչու մն իւրեանց, ոչ մեծ անարգանք :
 Սեբ չեմք ապերախտ և ոչ կամք ուրատ, յիշեմք զերախտիս,
 Եւ մտաւց ունիմք 'ի նոցուց առ ազգս ըզգործս բարիս :
 Բայց ոչ ամ եկեալքն 'ի յառեկան առնումք կերակուր,
 Գիտեմք զբարիան, գիտեմք զխոտանն 'ի բաց ընկենուլ :
 Եւ ըստ օրինի բռնի տիրողաց աշխարհակալաց,
 Բանակաիւ մարտիւ ջանան բարձրանալ յամենայն ազգաց
 Ինեղ աննման իբր յանկոխ սահման նոր իմն փխսաստուած,
 Եւ արախազ առնեն 'ի վերքան զմիտս զսահմանս կենաց :
 Եւ սարժին և եթ յամառեալ յայն բան գրեանցն անհաճոյ
 Դնելով Վեարոսի կարծեալ գամբարանն փոխան հաւատոյ :
 Բարացուցանեն զհաւատն 'ի Հռովմ իբր աղբիւր լուսոյ :
 Բայց վէմն ինքն Վրիտոս հիմնեալ է 'նդ հանուր յաշխարհա
 համագոյ :

Վ/ցուք թէ Վեարոս գնացեալ 'ի Հռովմ՝ լեալ անդ նահատակ
 Հետե ի անտի զՀռովմ ունիլ կենաց մեղ ճարակ :
 Եւ թէ տեղին զոր առնէ հաւատով կամ տիրասէր աղգ,
 Ի մեծ քան զՎաղիմն սքանչելեաց սահման Երրորդ ուն վանք :
 Թէ յարեւելեան մարդաստեղծ ետեղն տիրատունին Եդեմն,
 Եւ թէ կենաց ծառն սրբեատարաս կենացն ապաւեն
 Յարեւմուտս կոյս կամ շուրջ զՀռովմայաւ հաճեալ էր որ Վն :
 Քրային լինել մահու և կենաց տեղապահ աստէն :
 Եւ թէ զազգազատ տապանն Երայ հրաշից պերճ պատկեր,
 Եւ թէ զՎրաբատն փրկուէ գարատ մարդկան նախընտել,
 Եւ թէ զաշտարակն ուր Վտուած զհարս 'ի լեզուս վարժէր,
 Փառասէրն Հռովմայ թէ զիւրե ունէր՝ ո՞ զնա յաղթէր :
 Եւ թէ զայսոսիկ զիւրե հաւաք ունէր Հռովմայ ըստ կարծեաց,
 Յաշխարհագնդէն զտեալ հանէր զինքն 'ի դաշտն Եդիւսեանց,
 Իսկացուցանէր զինքն անտարակոյս զօրութիւն բարձանց
 Տալս պատգամս իբրե նոր իմն ամ մահու և կենաց :
 Թէ լինէր նոցա նահապետ նման մերոյս քաջ Հայկին,
 Ար զառաջինն նա մարտիւ կաց պաշտպան անուանն Երարչին,

Օանձնապաշտ մօլին ջնջեալ յաշխարհէ զձէն ահագին ,
 Քանի՞ գոռուք պաշտպան հաւատոյ եղբիւր բառնային :
 Թէ նման մերոյս նախահաւատին Վրգար արքային ,
 Իր նոցա արքայ անտես դաւանող զՄոսուծոյ որդին ,
 Ար նամակցեցաւ , ով յատուկ շնորհացս 'նդ որդին հայրածին
 Քանի՞ իրաւամբ նախահաւատ ազգ զինքեանս տոհմէին :
 Եթէ ըստ նորայն մեծի հաւատոյն ըղձակաթ սրտին ,
 Ար արժանացոյց զազգն անձեռագործ պատկերի Փրկչին ,
 'նոցա լեալ իցէր այս յատուկ պարգև , այս նախանձեղին :
 Իրաւացի իմն զհաւատ պատկեր Տեառն սեպհականէին :
 Եթէ ըստ մերոյս աննման Հովսէն վեհ հայրապետին ,
 Ի հաւատս Քրիստոսի և 'ի սէր նորա զազգս Վուսաւորչին ,
 Օպակասութիւն խաչին Քրիստոսի 'ի վայս փայլողին :
 Այնչ արժանացաւ կրկնել 'ի յերկնից զԱշ. Միւծնին :
 Լեալ էր և նոցա այսպէս հայրապետ արդեամբ արփային ,
 'նշուշտ ասէին՝ Թէ յարոյց Յիսուս մեզ Պետրոս կրկին ,
 Օանիրաւացին իրաւացի իմն անուանեալ փմին ,
 Իստ դատման 'նոցա՝ պետու թի տային , պետու թի անհիմն :
 Բայց որպէս արփին չղեակողի երբէք կալ ի մի վայրի ,
 Եւ ոչ հաւատոյ լոյսն տնգործ 'ի Հռովմ թագչիլ հնարի :
 Այի է վեհ գլուխն որպէս և արփւոյն՝ նոյնպէս հաւատոյն :
 Ար զերկոտասան անխախտ արբանեակս ետ և երկոցուն :
 Ըսեն նախնիք ձեր՝ զվեհս Հռովմայ , զպապս և զկայսերս
 Պատուէլ յարգեցին խոնարհ սիրտ ցուցին առին 'ի յօրհներգս :
 Եւ դուք ըստ 'նոցա՝ պարտիք հնազանդիլ՝ հպատակ կալ մեզ :
 Եպա եթէ ոչ՝ զառածեալ դատիք՝ դաւանման փմէս :
 Այն փառք պատիւ և գովեստ բաշխին միշտ վեհից մարդկան :
 Բայց ոմանց յոչ կամս և առ երկիւղի , որք զմահ խրոխտան ,
 Եւ ոմանց՝ արժան , որոց գործք փայլի՝ 'ի վեր քան զքնական :
 Ոմանց վաղանցուկ և ոմանց անանց կան յաւերժական :
 Հատ ահարկուիք զայրոյթ և ցասումն և սուր սոսկալին ,
 Ենձնապարծուիք և կիրք նախանձու անանձ պետին
 Պատիւ և պսակ վէս : խեռ գոռողին ահիւ մատուցին ,
 Եւ 'ի դահ բարձու արժան դատելով՝ կեցցէ՛ գոչեցին :
 Բայց այնոքիկ , որք առաքելական ընթացան շաւղին ,
 Օխոնարհութիւն՝ զկնիք Փրկչին յանձինս ցուցին ,
 Օմարդիկ 'ի սէր և ոչ յիմ և քո շեղեալ պատրեցին ,
 Եւ ոչ զմի հաւատ մարդաստեղծ բանիւ զուր այլալեցին :
 Այո , նախահարք մեր անձազգեացք հովուապետք ներհուն ,
 Աշխարհուէ փողք , բորբոք սք սիրոյն , ջահք եկեղեցւոյն ,

Օրհնագիւի անձինս երդոց արժան՝ աստին յիւրեանց յերգս ,
 Երգէ զնոսա մեր եկեղեցին՝ վեմն տնտարբերս :

Եթէ չէր նոցա զառաքեալն փոխանառաքչին պաշտել ,
 Նովաւ և զկնքեանս կենաց և մահաւ ուէր նախագասել .
 Օհնչ հարկ էր ումեք զուրն Պետրոսի յետ այսքան ամի
 Հեռախոյզ լեալ քաջ՝ ի սուրբ մատենից առնել ստուգի :

Օուղղափառութիս ի պաշտպանելն մեր անարատ պահել ,
 Բասրեն զմեզ իբր թէ՛ նոր աղանդից է հրաշալի գիւտ մեր .
 Ոչ ոչ , ոչ երբէք զաղանդաւոր որ յղացաւ ի յերկնել
 Ըռաքելական հարազատութեան վիմակիր Վահն մեր :

Ըն Հռովմա ծնաւ իւր վիմին ներհակ զահագին Վաւտեր ,
 Ար մայր իսկ բիւրիցս աղանդից ընդ իւր ոգորել .
 Ուրեմն թող հանցեն նախ իւրեանց գերանն յականէն մաքրել .
 Եւ ապա եզրօրն յակն անբծութեան շեղ ինչ նշմարել :

Այ մեղադրեսցեն անիրաւացի ըզմեզ յայս դատէն՝
 Թէ արհամարհեմք զգալթակեցուցիչս ի հաւատոս Փրկչին .
 Օհ զինչ սքանչելի քան զակն ի գգալիս , բայց Յն ասաց ,
 Թէ և ակնդ է քեզ գալթակեցուցիչ՝ հան ի քէն ի բաց :

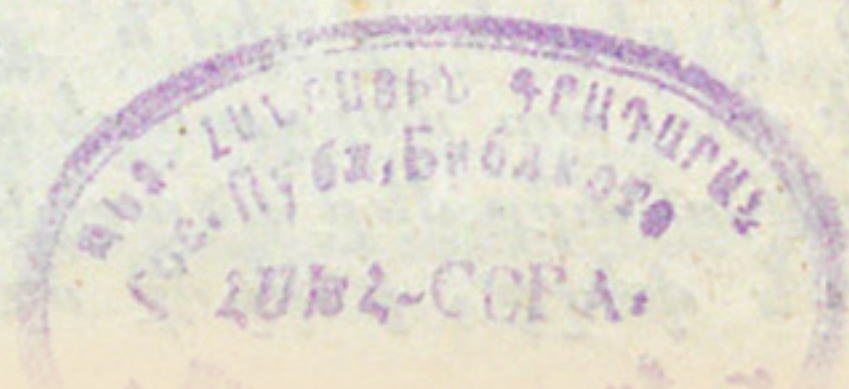
Անք չունիմք արտուշ ի բուն իսկ յաղգէն հռովմականաց ,
 Ըն զառածելոց յեկեղեցւոյն մեր զերկմտեալ եղբարց ,
 Արք վնին առ մեզ նոր թերառաքեալ զՀռովմն պաշտել տալ ,
 Կպա եթէ ո՛չ՝ ի լուսոյ կենաց զմեզ դատեն զրկեալ :

Կպա թող առ այժմ ի լուսոյ շեղեալ ի մէնջ հերձեւոց
 Ըն լիցի ինան ճշմարտութեան դէմ խեռ առաջելոց ,
 Այնչև ճոխադոյն առ գէ զփոխադաճն իւրեանց կարկաջումն ,
 Յայտնեսցին մախանք փճացին պղպջակք ձրիւք որ Հոգւոյն :

Թող նորա պարծին յիւրեանց վեհն ի Հռովմ իբր յանուն վիմին
 Եւ մեք ի նկարն մեր լուսոյ պարծիմք ի յիշն Բաճնին
 Օհ ուր է Բաճնին՝ անդ են իւր բոլոր ընտրեալ պաշտօնեալք :
 Հովիւք և Ախարք , և Վէմ , և Վլուխ , և կենաց Փականք :

Գերազնիւ և Ուղղափառ ազգիս

անցնանուէր պաշտօնեայ
 Յովնանէս Եանիւեան
 Վանցի Սարճադի

2m.

3433

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0030266

3323